

<p>آهونگاه اصطلاح - بقول بهار مرادند</p>	<p>دقیقی گذشت (ارو) سرنگ لگانا -</p>
<p>آهونچشم که کنایه از معشوق متوخش که با عاشق</p>	<p>آهون بر استعمال - صاحب سروری بر</p>
<p>النس گیر و مؤلف را با بهار اختلاف است</p>	<p>لفظ آهون فرماید که (آهون بر) نقاب را گویند</p>
<p>از آنکه ذکرش بر آهونچشم کرده ایم و سندها</p>	<p>(انح) مؤلف گوید که بر با لفتح امر است</p>
<p>عبدلطیف خان ^۵ اتا بفکر جلوه آن آهون</p>	<p>مصدر بردن و بحالت ترکیب با اسمی بقاعده</p>
<p>آهون بر نگاه افتاده است چشم زگس را که می بینم بر</p>	<p>فارسیان افاده معنی فاعل کند چون (آهون بر)</p>
<p>افتاده است و مقصود ما این است که این</p>	<p>که برنده آهون یعنی نقب کتنده و این از مصدر</p>
<p>بامعنی بهار مخصوص کردن درست نیست</p>	<p>اصطلاحی (آهون بردن) است که می آید -</p>
<p>زیرا که در سندی که گذشت از آهونگاه معشوق</p>	<p>(ارو) نقب زن بقول آصفیه سینه لگانا</p>
<p>مراد است مطلقاً و این کنایه بصفت چشم او</p>	<p>سرنگ لگانے والا -</p>
<p>که مثل آهوسرگین و حسین باشد معشوق متوخش</p>	<p>آهون بردن استعمال) نقب و رویا</p>
<p>را ازین شعر تعلقی نیست بهار سندی دیگر از کلام</p>	<p>کردن سندان بر لفظ آهون از کلام ناصر خسرو</p>
<p>صائب هم آورده و هوندا - (صائب ^۵)</p>	<p>گذشت (ارو) نقب لگانا -</p>
<p>مستی چشم تو در مرتبه هشیاریست به خواب</p>	<p>آهون زون استعمال - مرادند</p>
<p>بگمان بیشتر از بیداریست به مای گویم که در</p>	<p>آهون زون در زمین آهون آوردن</p>
<p>شعر هم تو خوش را داخلی نیست بلکه مقصود شاعر</p>	<p>سند هر دو بذیل لفظ آهون از کلام حکیم سدی</p>
<p>اینست که آهونگهان چند آنکه در بیداری حسن</p>	<p>گذشت (ارو) سرنگ لگانا -</p>

(۱۱۱۱)

(۱۱۱۱)

وارند۔ بحالت خواب۔ حسن چشم شان بیشتر یعنی قندہ ہائے کہ از حسن آہونگہان در بیداری
 از بیداری ظاہر میشود زیرا کہ سرگینی چشم شان می خیزد بحالت خواب شان از آنکہ حسن
 بحالت خواب زیادہ می شود و حقیقت نیست چشم شان۔ بوجہ متذکرہ بالا دو بالا میشود نسبت
 کہ کسی کہ مرگانش کثیر و قدری گندہ باشد سر بیداری زیادہ میشود۔ بالجملہ تو خوش را در معنی این شعر
 چشم است و چون در حالت خواب مرگانش و خلی نیست مای گویم کہ بتشبیہ تو خوش آہو
 بہ یک جامع میشود سرگینی چشم نمایان تر گردد و شادی را آہونگاہ گفتن غلط نباشد چنانکہ ظہوری
 نیز حسینان در عالم خواب چشم نیم وای خشنود گوید و لیکن آہونگاہ را باین معنی مخصوص
 و گویند کہ مرد یک چشمی کہ کلان باشد در عالم خواب کردن خلاف رای ماست (ظہوری ۵)
 چشمش کاملاً بند نشود و این عادت ہم دخل ہوس الفت آہونگہان کشت مراد خبری نیست
 حسن است و بدین وجہ کہ فطر تا آہورا در خواب کہ از خویش رمی می باشد البتہ درین شعر آہونگاہ
 حصہ چشمش کشادہ می باشد تشبیہ آہونگی ہم کا شادی را توان گفت کہ باصفا حسن چشم خود
 شد۔ الحاصل شاعر در مصرع اول گوید کہ چشم تو خوشی ہم دارد (ارو و) امیر نے آہو چشم کے
 غمور یا رستی کہ پیدا است۔ مرتبہ بشیاری دارد ذیل میں آہونگاہ کی بھی سندوی ہے (ظفر ۵)
 و چہر انباشد کہ چشم غمور یا رستی حقیقی ندارد کہ خار ظفر مجھ کو جوہ آہونگاہ آنکھیں دکھاتا ہے پ
 بوجہ میخواری نیست بلکہ صنعت فطرت است دل خوشی کو میرے اور وحشت دونی ہوتی
 کہ بچو مکیش غمور بظری آید و مصرع ثانی تملیل ہے آہو چشم پر تو خوش معشوق نہیں
 باشد گوید کہ خواب آہونگہان از بیداری بیشتر لکھا ہے اور اس شعر میں آہونگہ کی معنی بھی خوش

<p>نگاہ کے ہمین میں بلکہ معشوق کی وہ نگاہ مراد ہے، است کہ آفتاب باشد، دیگر کسی ذکر میں نہ کرے جو صفات حسن میں آہو کی مشابہ ہو۔ مصرع اگرچہ صفت (آتش فشانی) برای آفتاب مناسبت ثانی میں وحشت کا ذکر صرف اس لئے ہوا ہے، است ولکن آہو در اینجا استعارہ باشد کہ آہو میں فطرتاً وحشت ہوتی ہے۔ از شاہد وہمین معنی شاید آتش نشان کنایہ از</p>	<p>آہو نہادون مصدر اصطلاحی۔ صاحب آفتاب۔ ورنہ طبی را با آفتاب تشبیہ وادون اصفی ذکر این کرده از معنی ماکت۔ مؤلف تا علی می خواهد زیرا کہ صورتش با آفتاب مناسبت گوید کہ معنی عیب نہادون است نداین بدلا، مدار گویند کہ چشم آہو از جمیع چارو روشن تر و پای) از کلام ابو الفصح رونی گذشت (ارو) دور میں است اگر با این صفت و بصفت عیب رکھنا۔ آتش فشانی کنایہ کردہ باشند من وجہ تو ان شد</p>
<p>آہوورہ استعمال۔ بقول صاحب ہند (ارو) دیکھو آفتاب اور آہوورہ فلک۔ بحوالہ فرنگ فرنگ مبدل آہوورہ است اصطلاح۔ بقول صاحب (انتہی) و مرادف آن کہ گذشت دیگر کسی ذکر ناصری کہ بذیل لفظ آہو نوشتہ کنایہ باشد از این نکر و فارسیان با را با و او بدل کنند چنانکہ معشوق چنانکہ حکیم قطران گوید (س) مرا ہجران آب را۔ آو ہم گویند و آہوس را آونوس ان آہوی آونو، می دارد چو بچہ مردہ آہونو دارو) دیکھو آہوورہ۔ بدرو اندردوان زین جا بد اینجا بربخ اندر</p>	<p>آہوی آتش نشان استعمال۔ بقول صاحب ہند (ارو) دیکھو آفتاب اور آہوورہ فلک۔ بحوالہ فرنگ فرنگ مبدل آہوورہ است اصطلاح۔ بقول صاحب (انتہی) و مرادف آن کہ گذشت دیگر کسی ذکر ناصری کہ بذیل لفظ آہو نوشتہ کنایہ باشد از این نکر و فارسیان با را با و او بدل کنند چنانکہ معشوق چنانکہ حکیم قطران گوید (س) مرا ہجران آب را۔ آو ہم گویند و آہوس را آونوس ان آہوی آونو، می دارد چو بچہ مردہ آہونو دارو) دیکھو آہوورہ۔ بدرو اندردوان زین جا بد اینجا بربخ اندر</p>
<p>آہوی آتش نشان استعمال۔ بقول صاحب ہند (ارو) دیکھو آفتاب اور آہوورہ فلک۔ بحوالہ فرنگ فرنگ مبدل آہوورہ است اصطلاح۔ بقول صاحب (انتہی) و مرادف آن کہ گذشت دیگر کسی ذکر ناصری کہ بذیل لفظ آہو نوشتہ کنایہ باشد از این نکر و فارسیان با را با و او بدل کنند چنانکہ معشوق چنانکہ حکیم قطران گوید (س) مرا ہجران آب را۔ آو ہم گویند و آہوس را آونوس ان آہوی آونو، می دارد چو بچہ مردہ آہونو دارو) دیکھو آہوورہ۔ بدرو اندردوان زین جا بد اینجا بربخ اندر</p>	<p>آہوی آتش نشان استعمال۔ بقول صاحب ہند (ارو) دیکھو آفتاب اور آہوورہ فلک۔ بحوالہ فرنگ فرنگ مبدل آہوورہ است اصطلاح۔ بقول صاحب (انتہی) و مرادف آن کہ گذشت دیگر کسی ذکر ناصری کہ بذیل لفظ آہو نوشتہ کنایہ باشد از این نکر و فارسیان با را با و او بدل کنند چنانکہ معشوق چنانکہ حکیم قطران گوید (س) مرا ہجران آب را۔ آو ہم گویند و آہوس را آونوس ان آہوی آونو، می دارد چو بچہ مردہ آہونو دارو) دیکھو آہوورہ۔ بدرو اندردوان زین جا بد اینجا بربخ اندر</p>

چنانکہ برسی منعم لفظاً ہو گذشت و آمو و آمو یا تیر شکاری ہرن جس کے سینگون میں پند لگا کر
 ایست بر کنار رود چون از معاصرین علم تحقیق جنگل میں چھوڑ دیتے ہیں اور وہ جنگلی ہرن کے
 رسید کہ سر زمین آمو حسن خیر است پس آہوی اڑتا ہے اور اپنا پھندا اسکے سینگون میں
 آمو شاید آمو لفتن جا دارد (اردو) مقام لگا کر کھڑا ہو جاتا ہے اور شکاری لوگ پہنچ کر
 آمو کا معشوق۔ جنگلی ہرن کو گرفتار کر لیتے ہیں۔

آہوی آہوگیر استعمال۔ کنایہ باشد از آہوی اوشد (مقولہ) بقول صاحب

آہوی شکاری کہ تعلیم شکارش می کنند بیچارہ خیر اند بجا الہ فرنگ فرنگ یعنی صید اوشد و
 از مال بدشت و صحرا چو آہوی صحرائی بی رود و کندی مطیع اوشد مولف گوید کہ ابن مشتق است
 کہ در شاخ ہای سرش می پیچد شاخ ہای آہوی از مصدر (آہوی کسی بودن و شدن کہ بجای
 دشت می اندازد و با او نمی گزید بلکہ قوت می آید فارسیان چون کسی را والد و شیدای
 خود صرف کند و از جانی جنبد و مقابل آہوی کسی میند گویند کہ آہوی اوشد (اردو) ہی کا
 منی گذارد کہ رم کند صیادان نظر میرسند و آہو ہور ہا۔ صاحب آصفیہ نے (ہور ہا) پر فرمایا ہے
 دشت را می گیرند (ظہوری) نگہش بر کسی کا ہو جانا۔ کسی کو اپنے تئیں ہمہ تن ہونے
 صف شیران نزد من چہ کتم کہ مرا صید کند دینا۔ کسی کا بالکل مطیع اور فرمان بردار ہو جانا
 آہو آہوگیرش (اردو) آہوگیر دوین (روغ) مراد شمن بظاہر چارون کو دوست
 شکاری ہرن کے لئے مستعمل ہے دیکھو آہو گرفتار ہے تیرا کسی کا ہور ہے یہ ہر کسی سے ہونے
 پس آہوگیر ہرن کہہ سکتے ہیں یعنی وہ سد پایا ہو سکتا ہے اس کا شکار ہو گیا۔ یہی کہہ سکتے ہیں۔

<p>اس لئے کہ شکار ہونا پر صاحب آصفیہ نے لکھا ہے کہ عاشق ہونا۔ مفتون ہونا۔ شیدا و والہ ہونا (داغ ع) بتوں کے کوچہ سی ہم دل ہنگار ہو کے چلے پشکار کرنے کو تھے شکار ہو کے چلے پ</p>	<p>ترکستان را گویند و کنایہ باشد از مطلوب و مستوی و علام (ا ب خ) و حسن ترکان شہرہ خلق است چنانکہ (ع) سعدی روز نازل حسن تبرکان و اوندہ پس آہوی ترک چشم معشوقی است کہ چشم او چون ترکان حسین باشد۔ یاد رخنوزی</p>
<p>آہوی تارا استعمال۔ تار مخفف تارا است کہ شہریت در ترکستان و آہوی آنجا نیلی چاق می شود۔ گویند کہ مشک آہوان تارا آہوی توام (مقولہ) بقول صاحب</p>	<p>تار مخفف تارا است کہ شہریت در ترکستان و آہوی آنجا نیلی چاق می شود۔ گویند کہ مشک آہوان تارا آہوی توام (مقولہ) بقول صاحب</p>
<p>بہا و خوب می باشد صاحب (ع) کرد میرکن در حلقہ چشم گارہ گزندی در میان جوگہ آہوی تارہ (ارو و) وہ آہو جو تارہ ہو</p>	<p>بہا و خوب می باشد صاحب (ع) کرد میرکن در حلقہ چشم گارہ گزندی در میان جوگہ آہوی تارہ (ارو و) وہ آہو جو تارہ ہو</p>
<p>معنی صحرائی تارا کا بہرہ پ آہوی ترک چشم اصطلاح۔ بقول صاحب انند بوالہ فرنگ فرنگ از بہای معشوق است مخفی بنا کہ فارسیان چشم معشوق و معشوق را استعارہ آہو گویند چنانکہ بر معنی چشم</p>	<p>معنی صحرائی تارا کا بہرہ پ آہوی ترک چشم اصطلاح۔ بقول صاحب انند بوالہ فرنگ فرنگ از بہای معشوق است مخفی بنا کہ فارسیان چشم معشوق و معشوق را استعارہ آہو گویند چنانکہ بر معنی چشم</p>
<p>بہا و خوب می باشد صاحب (ع) کرد میرکن در حلقہ چشم گارہ گزندی در میان جوگہ آہوی تارہ (ارو و) وہ آہو جو تارہ ہو</p>	<p>بہا و خوب می باشد صاحب (ع) کرد میرکن در حلقہ چشم گارہ گزندی در میان جوگہ آہوی تارہ (ارو و) وہ آہو جو تارہ ہو</p>

تختی بباؤ کہ چین نام ملکیت معروف و ختن و بصوب شمال بست و چار کردہ (صائب ۵)
 شہریت از بلا و چین گویند کہ آہوی چین چرب می سازد علم از خون آہوی حرم ہر حرم و
 شہرت گرفت بوجہ صحرائی ختن و آہوی ختن خاطر ندارد و غمزہ جادو ست این ہذا (ظہوری ۵)
 آہویست کہ در صحرائی ختن پیدامی شود و شکر غیر رادغ محرمیت نیست ہنگ ویر آہوی
 در جمیع صفات بہترین و مشہورترین باشد حرم نشود ہذا (ارو و) آہوی حرم بقول امیر کب
 آہوی ختن را آہوی چین ہم گویند صاحب معظّمہ کا ہرن۔ آپ فرماتے ہیں کہ کجا شتر
 سروری فرماید کہ ختن بضم خا و فتح تا نام ولادت اسلام اطراف کعبہ میں مقامات معین تک
 مشک خیز و منسوب بخوبان پس آہوی سے شکار کھیلنا حرام ہے اس لئے آہوی حرم
 چین استعارہ باشد برای آفتاب یعنی چنانکہ جب کہتے ہیں تو یہ خصوصیت صید سے
 آہوی چین در صفات خود شہرہ آفاق است محفوظ ہونے کی ملحوظ ہوتی ہے (رند ۵)
 ہچنان باشد آفتاب (ارو و) دیکھو آفتاب خانہ دوست بھکر کے کعبہ کے طواف نہیں
 آہوی حرم | اصطلاح۔ بقول صاحب آہوی حرم کو سنگ یلا بھجا ہذا (ہلال ۵)
 بحر آہوی کہ در صحرائی نواح مکہ معظّمہ باشد غصے کی انگہوں سے اسے صیاد دیکھے کا جو
 کہ شکار آن حرام است صاحب شمس ہم فکر توجہ بھاگ کر ہر شیر آہوی سے حرم ہو جائیگا ہذا
 این کردہ صاحب انڈگوید کہ حدود زمین حرم آہوی خانگی | استمال۔ آہویے باشد
 جانب شرق کعبہ شمس کردہ و بطرف جنوب کہ در خانہ پرورد و وحشت آن کم شدہ باشد
 کعبہ دوازوہ کردہ و بسوی مغرب ہجدہ کردہ و (ظہوری ۵) آہوی خانگی وادی لغت

پویدن دشت دشت از خرد و صبر رسیدن دارد
 (اروو) سد حایا هواهرن -
 و این کنایه باشد (اروو) و یکهو آهوی خانه
 خاوری -

آهوی خانه خاوری | اصطلاح - بقول
 آهوی ختن | اصطلاح - بقول صاحب

صاحب بحر عم - آفتاب - مخفی مباد که خانه یعنی بحر و برهان یعنی آهوی خانه خاوریست که کثرت
 مکان باشد و خاور شرق و مغرب هر دو را گویند از خورشید جهان آرا باشد صاحب نامصری

دکما فی البرهان) و یای نسبت بر لفظ خاور یا بذیل (آهوی خاوری) ذکر این کرده مؤلف
 کرده اند پس آهوی خانه خاوری آهوی باشد گوید که صراحت این بر (آهوی چین) کرده ایم

که در خانه مشرق و مغرب سیر کند و جا دارد که و بخمال ما این استعاره باشد کنایه (اروو)
 درین جا آهورا استعاره گیرند از معشوق و اولم و یکهو آهوس چین -

و شاید هم یعنی معشوق یا والد مشرق و مغرب آهوی ختن گرد | اصطلاح - بقول صاحب

(اروو) و یکهو آفتاب اور آهوس فلک - اند و شمس بفتح کاف فارسی آفتاب باشد
 (الف) آهوی خاور | اصطلاح - صاحب مخفی مباد که گرد ختف گردون یعنی فلک باشد

(ب) آهوی خاوری | بحر و جابگیری (دکما فی البرهان) پس آهوس ختن فلک بنا
 و رشیدی و شمس نسبت الف گویند که آفتاب است نون کنایه باشد از آفتاب (اروو) و یکهو

و بقول برهان و بحر و نامصری (ب) مراد آن آهوس فلک -

مؤلف گوید که هر دو مراد (آهوی خانه خاوری) آهوی رسم کرده | استعمال - آهوی باشد

باشد که گذشت - صراحت وجه تسمیه هانجا کرده آهوی رسیده | وحشی و وحشت گرفته

<p>(۱) قانع مؤلف گوید که زرد زارسی طلا و پیرسپید موی و سرخ رنگ را گویند و آب زرد و زر آب کنایه است از شراب زرد رنگ بنیال ما آهودرینجا یعنی معشوق باشد چنانکه استعاره بر معنی مفتاح لفظ آهو گذشت اندرین صورت معشوق ز زمین تشبیهی است برای</p>	<p>چنانکه صاحب گوید (۵) نسبت آهوی هم کرد و صحرادار و گرنجا هر تن و جان هر دو هم پوست است (۴) جامی (۵) ای صید پیشه چاره چه سازم خلد را نه کان آهوی رمیده شود صید و انهم (ارو و) وحشی هرن - بجز کا هو اچکا هو هرن -</p>
<p>آفتاب و نیز صراحی بلورین شراب که زرد و سرخی می مثل زر از ان نمایان شود اگر چه اتفاق اهل لغت نسبت معنی دوم بر صراحی طلاست ولیکن معاصرین عجم با ما همزبانند که مطلق صراحی شراب است خواه بلورین باشد یا طلایی گویند که هر لیان میخانه شاهی هم بلورین طلاکار باشد نه محض طلایی زیرا که آب و شراب را در صراحی ذهب خالص طلا و تی نباشد و اعلم - بعض معاصرین عجم گویند که صراحی و شراب مشراب اکثر مشابیه ببراق درست کنند و در آن پیش میخواران سیرور میدان را ماند پس بن</p>	<p>آهوی زخمی استعمال - زخم خورده آهوی (ظهوری ۵) زیدارکشته شمشیر تغافل که بنا خویش را آهوی زخمی زنگاهای گیرد (ارو و) زخمی هرن -</p>
<p>اصطلاح -</p>	<p>الف) آهوی زر</p>
<p>اصطلاح -</p>	<p>ب) آهوی زرین (الف بقول صاحب اندر تقدیم مجبه بر جمله (۱) کنایه از آفتاب عالم تاب (۲) صراحی طلا را نیز گفته اند و آهوی زرین هم آمده (ب) بقول برهان و کبر و ناصری و جهانگیری و رشیدی و شمس - مراد ف الف و صاحب مؤید یعنی</p>

(۱۳۱۱)

<p>خیال آہور اور اینجا یعنی مشوق گرفتن ضرورت نما آفتاب باشد آہوی سیمین ماہ بود (انتہی) مؤلف</p>	<p>خیال آہور اور اینجا یعنی مشوق گرفتن ضرورت نما آفتاب باشد آہوی سیمین ماہ بود (انتہی) مؤلف</p>
<p>زیرا کہ ظہی زرتین کنایہ از صراحی بلورین زرکار گوید کہ ہر گاہ آہوی زرتین صراحی زرنگا رسا</p>	<p>زیرا کہ ظہی زرتین کنایہ از صراحی بلورین زرکار گوید کہ ہر گاہ آہوی زرتین صراحی زرنگا رسا</p>
<p>شراب توان گرفت (اردو) الف اورب گفتمہ اندبہ صراحی کہ بر آہوی زرنگا گذشت</p>	<p>شراب توان گرفت (اردو) الف اورب گفتمہ اندبہ صراحی کہ بر آہوی زرنگا گذشت</p>
<p>دونون کسے (۱) دیکھو آہوسے فلک (۲) وجہی نباشد کہ آہوی سیمین (۳) بلورین صراحی</p>	<p>دونون کسے (۱) دیکھو آہوسے فلک (۲) وجہی نباشد کہ آہوی سیمین (۳) بلورین صراحی</p>
<p>صراحی طلائی یا طلا کار یا صراحی بلورین جن اور صراحی تقرئی یا نقرہ کار ناگویم در کلام حکیم</p>	<p>صراحی طلائی یا طلا کار یا صراحی بلورین جن اور صراحی تقرئی یا نقرہ کار ناگویم در کلام حکیم</p>
<p>خاقانی کہ بالاندکور شدگا وزرتین یعنی صراحی</p>	<p>خاقانی کہ بالاندکور شدگا وزرتین یعنی صراحی</p>
<p>زرنگا آمدہ وگا و سیمین بقول صاحب بحر صراحی</p>	<p>زرنگا آمدہ وگا و سیمین بقول صاحب بحر صراحی</p>
<p>نقرہ باشد کہ می آید و این مؤید خیال باست</p>	<p>نقرہ باشد کہ می آید و این مؤید خیال باست</p>
<p>نقرہ باشد کہ می آید و این مؤید خیال باست</p>	<p>نقرہ باشد کہ می آید و این مؤید خیال باست</p>
<p>چاند (صبا ۵) یہ وہ فلک ہے کہ جس کے</p>	<p>چاند (صبا ۵) یہ وہ فلک ہے کہ جس کے</p>
<p>سب سے عالم میں بڑا نہ ایک چال پر دور</p>	<p>سب سے عالم میں بڑا نہ ایک چال پر دور</p>
<p>محبوب بقول صاحب صفی</p>	<p>محبوب بقول صاحب صفی</p>
<p>مشتوق - (۴) بلور کی صراحی - تقرئی صراحی</p>	<p>مشتوق - (۴) بلور کی صراحی - تقرئی صراحی</p>
<p>مؤید فرماید کہ ساقی سپید پو</p>	<p>مؤید فرماید کہ ساقی سپید پو</p>
<p>آہوی شیر افگن اصطلاح بقول صاحب</p>	<p>آہوی شیر افگن اصطلاح بقول صاحب</p>

برمان و بجز و نوید و انند (۱) چشم مطلوب و مشوق	نارزش بجان بگر که جانان منست به صید زبون
و محبوب را گویند و (۲) کنایه از ساقی هم صاحب	نیستم آهوی او شیر افکن است به (جامی طلع)
ناصری که از اهل زیباست بر معنی اول قلع خیا	بیک غمزه کنی صد شیر دل را به شکار آهوی شیر افکن
جهانگیری گوید که کنایه از چشم مردم و محبوب است	چشم به (ارو و) مشوق کی آنکه (موتش)
و بقول صاحب شمس و رشیدی چشم محبوب فقط	(۲) ساقی - بقول آصفیه (عربی) اردو میں مثل
مولف گوید که عاده آهوی شکار شیر است که	مذکر - شراب پلا نیوالا (رواغ ۵) پیون گا
شیر آهوی را فلکد بالعکس آن شیر - شکار آهوی	اج ساقی سیر ہو کر به میسر پھر شراب آئے نہ آؤد
تجرب خیر است - فارسیان چشم مشوق را باهوی	آهوی شیر گیر اصطلاح - بقول صاحب
استعاره کنند و شیر و رینجا استعاره باشد از عاشق	انند مرادف آهوی شیر افکن بهر دو معنی (۱) چشم
بین وجه که عشاق و اله و شیدا دل داده چشم	محبوب (۲) ساقی صاحب ناصر بن ذیل آهوی
مشوقان باشند - آهوی شیر افکن کنایه	شیر افکن ذکر این کرده از کلام خودند و (۵)
شد بر اسے چشم مشوق - آنچه صاحب	از آهوی شیر گیر نیست به پس شیر که در کند آهوی
جهانگیری کنایه از چشم مردم گفته تسلیح او	ما وجه تسمیه این را با آهوی شیر افکن بصراحت
یا غلطی کتابت هم چنین ساقی هم بر بخوار	بیان کرده ایم که متعلق ازین هم باشد (اردو)
غالب است و بدو شراب شیر و لان را	دیکھو آھوی شیر افکن -
همچو رو باهی کند بنا علیہ آهوی شیر افکن	آهوی صیاد اصطلاح کنایه باشد از چشم
کنایت ساقی را هم گفتند - (ظهوری ۵) می	مشوق از قبیل آهوی شیر افکن که گذشت -

<p>(ظہوری ۵) غیر راگردن زنجیر بگاہ تو کجاست ہمہ شیر آہوی صیاد تو پچیر گرفت (اردو) مشوق کی آنکھ - مونث - استعارہ مشوق راگفتہ اند چنانکہ بر معنی منظم لفظ آہو گذشت (اردو) مشوق طنناز - بیت طنناز - طنناز - بقول آصفیہ (عربی) اردو میں</p>	<p>طنناز - طنناز - بقول آصفیہ (عربی) اردو میں اصطلاح - کنایہ باشد مستعمل - کثرت سے رمز اور کنایہ میں بائین از چشم مشوق کہ صیاد گیر است یعنی عشاق را کہ چہ کرنے والا - ناز کرنے والا - ناز سے چلنے والا صیاد اندر گرفتار خودی کند چنانکہ ظہوری گوید (۵) دلہا اسیر آہوی صیاد گیر تست از آواز گیت آنکہ بعد جان اسیر تست از اولہ (۵) جان فدای آہو صیاد گیر بزم گشت و صبر را در رم کشیدہ (اردو) مشوق کی آنکھ مونث -</p>
<p>اصطلاح - کنایہ باشد مستعمل - کثرت سے رمز اور کنایہ میں بائین از چشم مشوق کہ صیاد گیر است یعنی عشاق را کہ چہ کرنے والا - ناز کرنے والا - ناز سے چلنے والا صیاد اندر گرفتار خودی کند چنانکہ ظہوری گوید (۵) دلہا اسیر آہوی صیاد گیر تست از آواز گیت آنکہ بعد جان اسیر تست از اولہ (۵) جان فدای آہو صیاد گیر بزم گشت و صبر را در رم کشیدہ (اردو) مشوق کی آنکھ مونث -</p>	<p>اصطلاح - کنایہ باشد مستعمل - کثرت سے رمز اور کنایہ میں بائین از چشم مشوق کہ صیاد گیر است یعنی عشاق را کہ چہ کرنے والا - ناز کرنے والا - ناز سے چلنے والا صیاد اندر گرفتار خودی کند چنانکہ ظہوری گوید (۵) دلہا اسیر آہوی صیاد گیر تست از آواز گیت آنکہ بعد جان اسیر تست از اولہ (۵) جان فدای آہو صیاد گیر بزم گشت و صبر را در رم کشیدہ (اردو) مشوق کی آنکھ مونث -</p>
<p>اصطلاح - بقول صاحب اند بجا الہ منظر العجائب از اسمای مشوق است مؤلف گوید کہ طنناز بالفتح و تشدید گوید کہ فارسیان مشوق را استعارہ آہو گفتمہ اند نون لغت عربیت بقول صاحب منتخب نسو پس آہوی فلک کہ کنایہ از خورشید قرار یافت و سخریہ کنندہ و بقول صاحب لطائف ناز کنندہ و بانا ز خرامندہ و سخن بر موز گویندہ پس آہوی جادار دزیرا کہ میدان - صفت آہو است و سحر طنناز کنایہ باشد از مشوق مخفی مباد کہ مجرد آہو ہم آفتاب تشبیہ آن باشد (اردو) آہوی فلک بقول صاحب</p>	<p>اصطلاح - بقول صاحب اند بجا الہ منظر العجائب از اسمای مشوق است مؤلف گوید کہ طنناز بالفتح و تشدید گوید کہ فارسیان مشوق را استعارہ آہو گفتمہ اند نون لغت عربیت بقول صاحب منتخب نسو پس آہوی فلک کہ کنایہ از خورشید قرار یافت و سخریہ کنندہ و بقول صاحب لطائف ناز کنندہ و بانا ز خرامندہ و سخن بر موز گویندہ پس آہوی جادار دزیرا کہ میدان - صفت آہو است و سحر طنناز کنایہ باشد از مشوق مخفی مباد کہ مجرد آہو ہم آفتاب تشبیہ آن باشد (اردو) آہوی فلک بقول صاحب</p>

ہونا۔ مفتون ہونا۔ شیدا و والد ہونا لکھا ہے	آہوی کاسک توام (مقولہ) بقول
دراغ سے) بتون کے کوچہ سے ہم ولفگار	صاحب اتند و شمس یعنی اسیر و گرفتار پیالہ توام
ہو کے طے ہنکار کرنے کو آئے ہنکار ہو گئے	مرادف (آہوی توام) کہ گذشت مؤلف
مصدر اصطلاحی	گوید کہ کاسک بقول برہان بفتح ثالث و سکون
بقول وارتہ و بہار و اتند و صاحب بجر	کاف مصغر کاسہ باشد و در اینجا استعارہ باشد
بی انصافی و عاجز کشتی کردن (صائب سے)	از چشم محبوب (ارو و) دیکھو آہوی توام۔
بود مصاف توای چرخ با شکتہ دلان پدہمیش	آہوی کسی بودن مصدر اصطلاحی۔
شیر تو آہوی تنگ می گیرد (ارو و) بز صافنی	بقول صاحب بجر یعنی اسیر و صید کسی شدن
کرنایا۔ کھیا کو دکھ دینا۔ عاجز کی جان لینا۔ و بے	صاحب اتند بحوالہ فرنگ فرنگ ذکر این
کود بانا۔	کردہ پس مقولہ ہای مجہم (آہوی توام) و (آہوی
اصطلاح بقول سناس	کاسک توام) و (آہوی او شد) کہ گذشت مشتق
انند بحوالہ بہار کنایہ از خورشید جهان آری است	است از زمین مصدر تخیلی مباد کہ آہو یعنی شکا
سندی پیش کردہ (لا اداری سے) سبزہ نار	و مجازاً یعنی مطیع و مغلوب و والد و شاید ہم
آسمان را در پناہ عدل او پدہ مرتع آہوی مادہ	ہمہ کہ بر معنی شتم لفظ آہو گذشت پس آہوی
سینہ شیرز است پدہ ما این را در بہار عجم نایم	کسی بودن کنایہ باشد از مطیع و مغلوب و والد
و عرض میشود کہ اہل نجوم برای ہر ستارہ خانہ	و شاید ای کسی بودن (ارو و) کسی کا شکا ہونا
قراردادہ اند چنانچہ ابو نصر فراہی در نصاب گوید	صاحب آصفیہ نے (شکار ہونا) یعنی عاشق

(۵) محل و عقرب است باہرام بن قوس و شد اور با خود پیش قاضی آورده مدعی مادرش
 حوت است مشتری مارام بن ثور و میران چو خان شد کہ پیش فلان صاحبی است کہ از مکانم دزد
 زہرہ است بن مرزعل راست جدی و دو مقام است قاضی ملزم را با آہو مادہ طلب کرد و
 تیر جوڑا و خوشہ مہ سرطان بن خانہ آفتاب شیر رسید او جواب داد کہ آہو مادہ از ان من است
 مدام بن حاصل نیست کہ برج اسد مکان اصلی و بچہ اش را کہ بدست مستغیث بود بوجہ مرور
 آفتاب است و اوج او در ان مقام پیش مقصود زمان نشاخت و لیکن آہو مادہ بدست قاضی
 شاعر از آہوی مادہ شمس است کہ در عربی خودش رمی کرد و سبب آن بود کہ آہو مادہ بچہ
 زبان این را ہونٹ گرفتہ اند و آہوی مادہ خود را شناختہ بود و بچہ اش بوجہ نقصای زمانہ
 گناہیہ باشد از شمس از قبیل آہوی فلک کہ گذر مادر خود را فراموش کردہ قاضی مستغیث حکم
 اارو و دیکھو آہو سے فلک بن داد کہ بتیہ دعوی خود پیش کند او گفت کہ آہو مادہ
 آہوی مالک رفتن | مصدر اصطلاحی مدعوہ مانوس من است و با ملزم انسی ندارد
 بقول صاحب بحر گناہیہ باشد از نا انصافی کہ و ازینجا است کہ قبضہ اش رمی کند قاضی
 کسی ذکر این نکرد حقیقت این اصطلاح را بیاد بہ صلاح حکم کرد کہ آہو مادہ را بدست مستغیث
 بتیم و نیافتیم یعنی از معاصرین عجم گویند کہ بدہ و دادہ چون آہو مادہ قرین بچہ خود شد قاضی
 بحکایتی است کہ شہرت دارد یعنی آورده اند اگر قاضی توجہ بصلاح کرد و گفت کہ چہ میفرمائی
 کہ دزدی چالاک آہو بچہ را از خانہ صاحبی بدزد جواب داد کہ ہر دو را قبضہ من بدہند چون
 برد و بعد تہی چون آہو بچہ جوان و مانوس سار دادندش آہو بچہ کہ مانوس مستغیث بود درم آغاز کرد

بالاتر قاضی حکم داد که آهوی ماده به ستغیث دادند و	چنانکه بر معنی ششم لفظ آهوی گذشت و مردم شکار
صالح بیچاره به ناکامی برگشت و واقفین حال	صفت اوست که عشاق شکار یعنی وار و شیدا
صالح گفتند که آهوی مالک رفت یعنی بحق او	باشد چنانکه صاحب گوید (س) ناف مشکین
بی انصافی شد و از همین واقعه این مصدر	غزال چشم باشد مردک و در باد چشم بزرگ
زبان زد عامت و استعلا علم (ارو و) حقا	آهوی مردم شکار (ارو و) و کچھو لفظ آهوی
کاسح مارا جانانا - نا انصافی هونا -	چخته معنی -

آهوی مانده گرفتن (مصدر صطلاحی)	آهوی مشکین اصطلاح - بقول صاحب
--------------------------------	---------------------------------

بقول صاحب بر بان کنایه از نا انصافی کردن	ناصری کنایه از چشم سیاه محبوب است (منه)
باشد و بقول بحر و رشیدی مراد (آهوی لنگ	(س) با چنین آهوی مشکین که تو داری با خود
گرفتن) و بقول بهار و وارسته عاجز گشتی کردن هم	بچه در پنجه شیران زانداخته پخته معنی مباد که آهوی
(ظهوری س) رتق ناندین در شکار صید کنند	استعاره یعنی چشم شاد آمد چنانکه بر معنی ششم لفظ
زهی سوار که آهوی مانده می گیرد و صاحبان	آهوی گذشت - و مشکین صفت است یعنی
جهانگیری و ناصر می هم ذکر این کرده اند صاحب	چشمیکه مردک او کلان وسیله باشد و این د
سروری فرماید که کنایه از فروشنده راغبون	حسن چشم داخل است و آهوی چشم همین قسم چشم از باد
کردن) هم باشد (ارو و) و کچھو آهوی لنگ	گفته اند زیرا که در چشم آهوی سپیدی اصلا نباشد

آهوی مردم شکار اصطلاح - کنایه باشد	گویا همه چشمش مردک است (ارو و) چشم
از چشم یار - فارسیان چشم شاد را آهوی گفته اند -	سیاه یار (آتش س) مرغ دل مارا پر چشم

(۱۳۴۱)

سیاہ یا رے پونچہ ترکان اسے شاہین جنگل آہو سے کہلے ہے۔ (۲) وہ آسمان جس پر چھپا ہو گیا ہے۔

آہوی نرا | اصطلاح - بقول صاحب نیلگون نظر آتی ہو۔

بھر (۱) ابریکہ سفیدی و سیاہی مائل باشد آہوی | بقول صاحب برہان کبیرای
و بقول صاحب انند جوالہ فرنگ فرنگ بفتح اول و سکون یای ثانی یعنی رسیدگی و عیب ناک

نون و سکون راسی مط (۲) کنایہ ز فلک و وزنگ | ذکر این بر معنی سوم لفظ آہو ہم گذشت مؤلف گوید کہ حصہ بالائی و پشت آہوی گوید کہ حاصل بالمصدر آہویدن باشد کہ می

دائماً سیاہ باشد و حصہ زیرین شکم سفید ہمین سند این برد آہو پای، از کلام ابو الفرح رودنی
تشبیه فارسیان ابر سیاہ و سپید و بعض شان گذشت (اردو) رسیدگی بقول صاحب

فلک و وزنگ را آہوی ز گفته اند۔ تحقیق آصفیہ (فارسی) اردو میں مستعمل۔ تونٹ
ما از معاصرین زبانندان واضح شد کہ آہوی ز وحشت۔ بجاگنا۔

فلک نیلگون با اترنگ سفید گویند کہ تیرگی آہویدن | بمعنی (۱) رسیدن۔ (۲) (۳)

فلک بالای ابر سپید نظر آید اردو (۱) وہا
جس میں تیرگی اور سپیدی و نون ظاہر ہوں

اکثر ایسا ہوتا ہے کہ ابر تیرہ اور ابر سیاہ جو برسے
ہوتا ہے چار ہوتا ہے اور اس پر سے ابر سفید

گرتا ہے اسی مجموعی حالت کو فارسیوں نے
و عیب ناک کی باشد مؤلف گوید کہ آہو و آہوی

<p>بلغت نژند و پاژند یعنی آهوی باشد که ترجمه غزل است صاحب شمس و اشد و ناصری هم ذکر این کرده اند. صاحب جهانگیری بذیل دستور چهارم که مثل بر لغات نژند و پاژند است ذکر این کرده ما بر لفظ آهوی از ماخذش ذکر کرده ایم که از لفظ آه ساخته اند و همان خیال است درین لفظ هم که برد آه) پای نسبت زیاد کرده اند (آهی) شد یعنی چیزی که منسوب است باه و حبتن و ورم کردن و اعدا علم (اروو) و بکھو</p>	<p>هر دو حاصل بالمصدر این است و ازین که صاحبان لغت این را خیال کرده می شود آهوی زیاد کرده اند فقط صاحب برهان آهوی یعنی رم که تعلق آن با آهوی (۱) رم کرنا - بقول سنن فرار کرنا (۲) عیب دار هونا - بقول صاحب برهان بر وزن آهوی -</p>
---	---

آهیانه | بقول صاحب برهان و جامع کبیر ثالث بر وزن تازیانه (۱) استخوان بالای
 دماغ را گویند و آنرا عبری قحف خوانند و در (۲) معنی شقیقه و کاسه سر و در (۳) کام را نیز گویند که
 فکت اصلی باشد لیکن جایگه بملقوم نزدیک است آنرا عبری خنک گویند - صاحبان ناصری و
 جهانگیری بر معنی دوم و سوم قانع و صاحب سروری بر معنی اول و صاحب رشیدی ذکر معنی
 اول و دوم کرده صاحب مؤید فرماید که کاسه سر و قیل نزدیک ملقوم که آنرا کام نیز گویند
 و هندش تا لونا مند و نیز آنجا که بر سر کودک می جنبند کنانی القیه در نسخه دیگر که قلمی است
 اینقدر زاندا است که در فرنگ تو اس یعنی موی مؤلف گوید که ماخذ این آه است

کہ بالکلہ (مانہ) جمع شدہ۔ یان لغت ترکی است یعنی طرف و جانب۔ کذا فی البرہان و صاحب کثر کہ محقق لغت ترک است این را بہمین معنی آورده اند زین صورت ہای آخرین نسبتی است یعنی چیزیکہ منسوب است بطرف آہ پس کاسہ سرطرف آہ است و شقیقہ کہ یک طرف سراسر است ہم طرف آہ باشد و علی ہما کام ہم طرف آہ۔ انچہ صاحب مؤید بحوالہ فرہنگ تو اس یعنی موی گوید۔ دیگر کسی ذکر آن نکرده و بعض نسخہ مؤید ہم ازین معنی ساکت (ارو) (۱) کھو پری۔ بقول صاحب آصفیہ (ہندی) مونث۔ کاسہ سر اور قحف کا ترجمہ میر کے اوپر کا حصہ۔ سر کی ہڈی (۲) شقیقہ بقول اکھفیہ (عربی) اردو میں مستقل (مذکر) کن پٹی۔ کان اور پیشانی کے بیچ کا ملائم حصہ جہاں رگ پھرتی رہتی ہے (۳) کام۔ بقول آصفیہ (فارسی) اردو میں مستقل (مذکر) قحف دہن تالو۔ خک کا ترجمہ (الف) آہنج صاحب نواد نسبت الف گوید کہ معنی شش و اسم فاعل و امر مصدر (ب) آہنخت آہنختن و آہنجیدن است پچو عالم آہنج و جان آہنج و دم آہنج کہ (ج) آہنجتن اردو ہاست مؤلف گوید کہ شک نیست کہ حاصل بالمصدر آہنجتر (د) آہنختہ باشد لیکن اسم فاعل و امر نباشد زیرا کہ مصدر این سالم التصریف است کہ غیر ماضی و مستقبل و مفعول نیاید بخت کامل این بر (ج) می آید انچہ صاحب نوادہ اشال عالم آہنج و جان آہنج و دم آہنج آورده است کہ در ان لفظ آہنج لفظ امر و معنی فاعلی بنظری آید۔ اصل آن عالم آہنج و جان آہنج و دم آہنج بنون و جم است کہ متعلق باشد بمصدر آہنجیدن کہ گذشت و ما بر لفظ آہنج ہم اشارہ ازین کردہ ایم و بمصدر آہنجیدن

صاحب موارد بیل مصدر آهینختن ذکر این کرده تسلیم کند که حاصل بالمصدر است و بحواله
 قول نظامی فرماید که امر حاضر نیز (ع) شه عالم آهینچ گیتی نورد و توجیه بزنگار و که در جمیع نسخ
 سکندر نامه درین مصرع عالم آهینچ بنون و هم است نه بیاد غای مجله ب قبول صنا
 برهان بروزن آویخت یعنی بر کشید و بر آورد - اعم از آنکه تیغ باشد یا چیزی بکریخیال مادر تیغ
 همین قدر صراحت کافی است که ماضی آهینختن است و تحقیق معنیش بر (ج) می آید صاحب
 ماضی و جامع و سروری و شمس هم ذکر این کرده اند و صاحب جهانگیری از کمال امیل سند
 آورده (س) همچون کشف بینه سر اندر کشد اجل و آنجا که تیره تو بر آهینخت یال را و مؤلف
 گوید که (بر آهینختن) مصدری است خاص یعنی آهینختن که بجای خود می آید و این شعرند آ
 و بین وجه که کل بر زانداست نداین هم توان شد - صاحب پہلوی این را با آخت
 و آهینخت نوشته گوید که هر سه معنی کشیده بودند اما محب چه قدر کم تو چینی است که (ب) را (د)
 کرد - ج - بقول صاحب بحر علم یعنی بر کشیدن و بر آوردن باشد مطلقاً (سالم انصریف)
 یعنی بعد از حذف نون مصدر بنای ماضی او در مشتقات سالم باشد و تبدیل و حذف در
 حروف اصلی آن راه نیابد پس درین صورت غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نخواهد بود و همین
 غیر سالم آن که مضارع و حال و اسم فاعل و امر و نهی باشد در استعمال اهل لسان نیامده صاحب
 برهان ذکر هر دو معنی کند و پس صاحب سروری در رشیدی فرماید که بر آوردن تیغ از خلاف باشد
 صاحب مؤید این را مرادف آختن گوید و بر آختن با تعمیم معنی صاحب برهان و بحر شفق صنا
 نو آور را به تخصیص معنی با سروری و رشیدی اتفاق است گوید که بر کشیدن تیغ و نحو مانند آن باشد

صاحب موارد ذکر اختلاف معنی خاص و عام کرده است و بس مؤلف گوید که (آهینختن
 و آهینختن) یکی است و دو م کلمه بر زائد است و فارسیان آن را در استعمال و محاوره خود داخل
 کرده اند و صاحبان لغت هر دو را بیک معنی گرفته - پس استعمال (بر آهینختن خرطوم) دلیل
 تعمیم معنی باشد نه تخصیص و ما را با تمیم پندان اتفاق است (حکیم سدی ۵) بر آهینخت
 خرطوم فیل از زره به پیچید و چون رشته بر زوگره (آهینخته گوش) که در طبقات این می آید تم
 مؤید تعمیم معنی است بالجمله آهینختن مصدر است که ماخذ آن آه باشد و خیال ما اصل این (آه
 آختن) بود یعنی آه کشیدن که آختن یعنی مطلق بر کشیدن هم گذشت پس مجازاً یعنی کشیدن
 هر چیز متعل شد و از کثرت استعمال الف را حذف کردند و علامت حذف الف های هوز را
 فتح و اوند - آهینختن شد همین سبب باشد که بعضی محققین در (آهینختن) های هوز را مفتوح
 گرفته اند چنانکه در بحث آن گذشت پس اندرین صورت آهینختن مخفف آهینختن نباشد چنانکه
 بجایش نوشته ایم خیال دیگر عجبی نیست که آهینختن مرکب باشد از (آه) و (یاختن) یاختن مراد
 آختن است پس بکثرت استعمال (آه یاختن) بحذف الف و سکون یا (آهینختن) شد اندرین
 حالت آهینختن بدون تحتانی (مخفف آهینختن گرفتن عیبی ندارد و کسره با علامت حذف یا
 باشد برای تحقیق که های هوز در آهینختن کسور خوانند و الله اعلم بالصواب (و) بقول صاحب برپه
 و ناصری بر وزن آهینخته یعنی بر آورده و بر کشیده صاحب نوادریه تسلیم مفعول آهینختن گوید که پس
 جامه هم باشد که جولاها ن وقت بافتن برپه های جامه ستوار کنند یعنی مرادف آهینچه که گذشت
 دیگر کسی ذکر این نکرد و نه سندی پیش شد (ار و و) (الف) کشش - بقول صغیر فارسی

اردو میں مستعمل (مونث) کشیدن کا حاصل بالمصدر کشیدگی - کھینچاؤ - (ب) کھینچنا - نکالا۔

ماضی مطلق (ج) کھینچنا - مکانا مصدر (د) کھینچا ہوا - نکالا ہوا۔ بلحاظ معنی آخرین دیکھو آنجناب۔

آہینختہ گوش | اصطلاح - بقول صاحب

معنی کشیدن مخصوص بہ تیغ و خنجر و مانند ان چنانچہ

انند بکوالہ بہار از صفات اسپ و مختلف این ابوالمؤید گوید اسے چون بر آہینختہ تیغش بند

است آہینختہ گوش چنانکہ (لاادری سے) قوی و رتن شیر زبان شد زہرہ آب بہ صاحب

قوائم و فرہ سرین و چیدہ میان بہ درازگیسود موارد ہم بذیل مصدر آہینختن ذکر این کردہ ہو

آہینختہ گوش گرد شکم بہ حیف است کہ مادر بہا عجم اہل لغت ازین ساکت مؤلف گوید کہ ماہر لفظ

ذکر این نیافتیم و تحقیق نہ پیوست کہ این شعر آہینخت صراحت کردہ ایم کہ صاحب نوادر موجود

مال کیست - باقی حال صاحب انند ذمہ است این یافتہ می شود کہ آہینخت را آہینخت کردہ تحقیق ما

و بس - عرض بر ترک تقویٰ داشت دیگر کسی از نسخ متعددہ می کشاید کہ در کلام ابوالمؤید

ذکر این نکرد (اردو) صاحب تصفیہ نے ہم آہینختن است نہ آہینختن و صاحب

کنوتی پر لکھا ہے کہ گھوڑے کا کھڑا ہوا کان - موارد کہ درین مصدر بہا صاحب نوادر لفظا

کنوتیان اسکی جمع - پس کھڑی کنوتیوں کا دارد از غور و تحقیق کا زنگرفہ ترک (آہینختن)

گھوڑا کہ سکتے ہیں - ورنہ اور شبہ تصرف کا بیان پیدا می کند کہ

(الف) آہینختیدن | الف بقول صاحب

نون اول رایا جویم عربی را خا کرده باشند - اما

(ب) آہینختیدہ | نوادر لہصار مراد وجود (آہینختیدن) بجای خودش در (موارد)

آہینختن و بقولش کہ بر مصدر آہینختن گذشت مؤلفش را ذمہ دار کند کہ او بر آہینختیدن ز

مفعول اوست (اروو) (الف) دیکھو	تحقیق نبرداشت و نقل و تصرف کا بیان نواور ورتالیف خودرواداشت (ب) آہنچتن۔ (ب) آہنچتہ۔
الف) بکسر ہای ہوز بقول صاحب نواور بمعنی شش و ہم فاعل	الف) آہیک
وامرہم (مرادف آہنچ) کہ گذشت ما اختلافی کہ در امر و ہم فاعل	ب) آہیکیدن
<p>وایم بر لفظ (آہنچ) صراحت آن کرده ایم و آن متعلق باین ہم باشد و ب بقولش مرادف آہنچیدن۔ از سند ساکت و دیگر کسی از اہل لغت ذکر این کرد خیال می کنیم کہ اہل مطالع آہنچیدن و آہنگ را آہیکیدن و آہیک کرده باشند و تا نید این خیال ازین می شود کہ در نواور المصادر آہنچیدن و آہنگ کہ متعلق بہین مقام بود ترک شدہ عجب است از صاحب موارد کہ آہنچیدن و آہنگ را ہم بجای خودش قائم کرد و آہیکیدن و آہیک را نیز فاعل (اروو) دیکھو آہنچتن۔</p>	
آہین بکسر ہای ہوز و سکون یای حقی بقول صاحب انند بوالہ فرنگ معنی آہن است کہ گذشت۔ و دیگر کسی ذکر این نکرد اما تا نید این از آہین آشیان) می شود کہ می آید۔ (اروو) دیکھو آہین۔	
آہین آشیان استعمال۔ بقول صاحب گذشت ما بحث این بہ تفصیل ہما بنا کردہ ایم	شمس منقل باشد مرادف (آہنچین آشیان) کہ (اروو) دیکھو آہنچین آشیان۔
الف محدود و بایای حقی	
آی بقول صاحب سروری (۱) بمعنی آمدن باشد و (۲) امر بآمدن نیز در خلاق اسعانی	

(۱۵) باقتضای ارادت بہا و حکم خدای بے اساس مصلحت روزگار بر شو و آسے دلاسی ہر جانی
 (۱۶) ہمہ شب در خباہ و قلب لشکرہ رود آسے و بر و آ روده و گتیرہ نیز فرماید کہ از
 سند اول معنی دوم ہم پیدا می شود مؤلف گوید کہ مقصود صاحب سروری از معنی
 اول حاصل بالمصدر است کہ ذکرش بر لفظ (آمد) گذشت بقاعدہ فارسیان حاصل بالمصدر
 بر وزن ماضی و امر ہر دو آید و این کلیتہ نباشد و متعلق بمعنی دوم عرض کنیم کہ (آ) بدون با
 کہ در آغاز کتاب گذشت مختلف ہین است و از مصدر آیدن ہم توان گرفت کہ می آید
 صاحب تاریخ رشیدی (مردم کار آسے) را بمعنی (مردم کار آمد) آورده (۳) بقول صاحب
 جہانگیری معنی آہ آمدہ سندش از کلام سعدیست (۱۵) بضریر زودہ باد آنکہ بر تو بد خواہد
 کہ بار دیگرش از سینہ بر نیاید آسے پنہنی مباد کہ بقاعدہ فارسیان ہای تہوز بابای تحتانی
 بدل شود چون شایگان از شاہگان (ارو و) (۱) آمد۔ و یکھو لفظ آمد کی دوسری معنی (۳) آ
 و یکھو لفظ (آ)۔ صاحب ساطع نے اس کے مصدر (آنا) کو سنسکرت لکھا ہے اور
 بقول امیر ہندی (۳) و یکھو آہ۔

آسی آئی (اصطلاح) بقول صاحب بحر عم	بیگ خان راشنودہ بود تہیہ ہباب علاج
معنی آمد امیرزاجہ بن محمد حسین گویکانی در تاریخ	شاہی بیگ خان مشغول ناگشتہ در پی دفع
رشیدی گوید: "باتکہ خبر آسے شاہی	پر دم بجگیر اک رنت (ارو و) و یکھو آمد۔

آیا | بقول صاحب برہان و جامع با تحتانی بالف کشیدہ (۱) کلمہ تہی و (۲) تنہام باشد گاہ
 بہت استفسار و استخبار نیز کار بر نہ چنانکہ گویند: کہ آیا این مقصد بحصول خواہد پیوست

یا نہ (۳) گاہی در مقام شاید و احتمال دارو۔ ہم گفتہ میشود صاحب ناصرہ و سروری برنی
 اول و دوم قانع و صاحب رشیدی و پہلوی بر معنی اول و صاحب مؤید بحوالہ شرفناہ بر معنی
 اول و بحوالہ (رسالہ علمی) بر معنی سوم قناعت کند (حافظ شیراز ۵) آنا کہ خاک را بنظر کیمیا
 کنند آ یا بود کہ گوشہ چشمی بکنند (دلع) بود آ یا کہ در سیکدہ پائشایند (۵) ای در
 نظر ناز تو سلطان و گداہیچ (۵) آیا خبری بہت ز حال دل ما ہیچ (۵) جامی (۵) نئی دانی آ یا کہ
 آگاہ بینی (۵) از و گشتہ آن خوبی و لطف زائل (۵) شکسپیر صراحت این کند کہ این لفظ فارسی
 زبان است و صاحب کثر لغات گوید کہ آ یا تبری بمعنی کف دست باشد کہ بعضی آن را راقہ لید
 گویند و بفارسی کلمہ استفہام مؤلف عرض می کند کہ در انظار متنا و آرزوی دل فارسیان و اکثر
 ہندیان ہر دو کف دست را پیش کنند و در استفہام یک کف دست را ب حرکت آرند و همچنین
 در احتمال۔ و این حرکات کہ تعلق بدست و کف دست دارد عجیب نیست کہ با ما خد این لفظ
 تعلق دارد یعنی معنی آ یا کہ تبری کف دست است اصل باشد و معنی فارسیان مجاز آن
 و اللہ اعلم۔ باقی حال استعمال آ یا بمعنی دوم برد و قسم است یکی برای استفہار و استخبار
 و دوم برای استعجاب چنانکہ صاحب کثر لغات صراحت این کرده است (ارو)
 (۱) کاش بقول اصفیہ (فارسی) اردو میں مستعمل۔ کلمہ متنا۔ خدا کرے۔ خدا ایسا کرے
 کیا اچھا ہو۔ حسرت۔ خواہش۔ آرزوان سب موقعوں پر بولتے ہیں (اسیر ۵) رو
 محشر کو گناہوں کا نہ کھٹکا رہتا (۵) کہیں ای کاش جو ہونی تھیں نہ راہیں ہوتیں (۲) آ یا
 بقول امیر (فارسی) اردو میں مستعمل۔ کلمہ استفہام۔ کچھ پوچھنے کے لئے (انشا ۵) کہے گا

کروان طوف کہ بتجانے کو جاؤن۔ کیا حکم ہے محکو؟ ارشاد مرے حق میں بھی کچھ ہو لیگا آیا
اسے پیر طریقت ہم کہتے ہیں کہ (کیا) کا استعمال موقع استعجاب میں بھی ہوتا ہے جسے
کیا واقعی ایسا ہوا (۳) شاید بقول آصفیہ (فارسی) اردو میں مستعمل۔ حرف شک۔

آیات خاصتن | استعمال۔ صاحب | آیات زریبائی | استعمال۔ باضافت

(۱۱۳۸)

آصفی بذیل لفظ آیہ از انوری سندی آورے نامی فوقانی از قبیل آیات حسن است کہ
یعنی ظاہر شدن آثار و علامات است گذشت سدا این از کلام جامی بر استعمال
(۵) از حرفهای تنیغ آیات فتح خیزد؛ گذشتہ مذکور شد (ارو) آیات زریبائی۔
تالیف آیہ آری هست از حروف مجموم کہ کہتے ہیں (مذکر)

(ارو) آثار ظاہر ہونا۔ (آتش ۵) چکر آیات فاطر (اصطلاح) باضافت نامی

(۱۱۳۹)

چین میں پختہ کرو میوہ ہا سے خام؛ ظاہرین فوقانی اشارہ باشد آیات مخصوص کہ متعلق
رخ سے آپ کے آثار آفتاب؛ آثار عیان؛ بذکر فطرت زمین و آسمانست چنانکہ در سورۃ
ہونا بھی کہتے ہیں۔ (آتش ۵) آثار عشق انعام (فلما جن علیہ الین را کوکبا) تا (انی
آنکھوں سے ہونے لگے عیان؛ بیداری و جہت و جہی للذی فطر السموات والارض
کی ترقی ہوئی خواب کم ہوا؛ آثار پیدا ہونا ضیفا و مانا من المشرکین) و نیز آیاتی کہ در آن
بھی (خافل ۵) بہار خط خوابان سے ہیں اشارت است بہین معنی۔ مخفی مباد کہ ہر دو
آثار خزان پیدا ہوا عبث تو شیفہ سے ہے قدر لفظ این عربی است و فارسیان تبرکیب
اس خط باطل کا؛ فارسی استعمالش کردہ اندجامی فرماید (۵)

خلیل اللہ آسا بتا مید فطرت پہ جز آیات فاطمہ این بقاعدہ عربی قائم کر دن چنانکہ طرز بحر
مخوان زین ہیا کل بہ ما تحقیق لفظ آیات بر و واربتہ باشد درست نیست مارا با بہار
(لفظ آیت) پیش می کنیم۔ انشاء اللہ (ار و و) اتفاق است (ار و و) آیات متشابہ۔
آیات فاطمہ سے کلام اللہ کی وہ آیتیں مراد بقول امیر۔ اردو میں مستعمل۔ اسکی تعریف
ہیں جن میں فطرت زمین و آسمان کا حقیقہ کے نزدیک یہ ہے کہ باری تعالیٰ اور
ذکر ہے۔ حضرت رسول اللہ صلعم کے سوا دوسرے شخص

آیات متشابہ (اصطلاح) بقول بہار مراد آیت پر واقف نہ ہو۔ امید معرفت بالکل
آیاتیکہ تفسیر آن محتاج بتاویل است چون منقطع ہو نقطہ اعتقاد حقیقت معنی ضروری سے
(الرحمن علی العرش استوی) ویدائق شافعیہ اور معتزلہ یہ تعریف کرتے ہیں کہ
ایدیم) از کلام خان آرزو سند آوردہ۔ باری تعالیٰ اور رسول صلعم اور دیگر علمای
(۵) مانداگرچہ مصحف گل روی یا راپہ آما رانجین فی العلم اسکی تاویل اور مراد سے واقف
چو آیت متشابہ ماقول است بہ صاحب بحر ہوں۔ مشاران دو اختلافوں کا یہ ہے کہ آیت
و مصطلحات ہم ذکر این کردہ و آیات متشابہ الا لعلم تا ولیہ الا اللہ و الرحمن فی العلم بقولنا
را عنوان قرار دادہ۔ سند وارستہ ہم ہمین شعر است منا بہین حقیقہ کے نزدیک الا اللہ پر وقف
مؤلف گوید کہ آیات جمع آیت و تشابہات ہے اور شافعیہ اور معتزلہ وقف نہیں مانتے
صفت آن در جمع اما فارسیان ترکیب خواند آیات بقاعدہ متذکرہ و بیجا چہ رسالہ تذکر
بصفت متشابہ استعمال کردہ اند پس عنوان و تانیث مذکر) داغ مرحوم کا بھی یہی قول تھا

لیکن بعض معاصرین لکھنوا اس کو مؤنث مانتی بر لفظ آیت می آید۔ و محکمت صفت
 ہیں۔ اس لئے کہ آیت کی جمع ہے اور آیت آنست (ار و و) بقول امیر آیات محکم
 مؤنث ہے۔ صاحب رسالہ کا قول ہے کہ اس آیت کو کہتے ہیں جس میں احتمال نسخ و
 (جو جمع بقاعدہ عربی ہو اس کو مذکر بولتے ہیں تبدیل کا باقی نہ رہے اس کی دو صورتیں ہیں
 صرف دو چار لفظ مستثنیٰ ہیں (نسخ) یہ لفظ ایک وہ کہ اس آیت کی دلالت ایسے
 ان میں داخل نہیں ہے مؤلف کو اس سے تعلق معنوں پر ہو کہ کسی حالت میں ان معنوں
 آیات محکمت (اصطلاح) باضائیت کا منسوخ ہونا ممکن نہ ہو جیسے وہ آیات جو
 مای فوقانی و ضمیم بقول صاحب بحر آیا وال ہیں باری تعالیٰ کی توحید اور صفات
 محتاج بتاویل نیست و حکم آن بر ظاہر منی پر اس محکم کو محکم بعینہ کہتے ہیں۔ جیسے ان آیات
 باشد بہار و وارثہ ہم ذکر این کردہ و از علی کل شیء قدیر، یا اللہ لا الہ الا ہو الخ تقسیم
 سلمان ساوجی سند احتمال این آوردہ اسے مؤلف کہتا ہے کہ آیات جمع ہے آیت
 محکوم باد ملک تر تا اساس دین پوز آیات کی اور امیر نے جو تعریف فرمائی ہے وہ آیت
 محکمت و احادیث محکم است پوز بحث آیات محکم کی ہے۔

آیار | بقول صاحب شمس جنبی از سرب کہ آنرا سرب سوختہ گویند چنانکہ شاعر گوید
 (لا اوری سے) کہ از لعل و بقم داری و تاج از مرجان پوز قصب از شوشہ و فولاد و عروق
 از آیار پوز مؤلف گوید کہ صاحب برہان میں لفظ را بابای موحده عربی (آبار) نوشتہ کہ
 بجاییش گذشت کہ مرکب است انلاب) و (آر) معنی آرنده آب۔ بدین وجہ کہ سرب

سوخته رطوبت زخم و مواد غلی را بیرون می آرد فارسیان آنرا (آب آرز) نام کرده اند
است که ما این وجه تسمیه را بر لفظ (آبار) فرو گذاشتیم عجیبی نیست که صاحب شمس تباع
این را بایای تختانی (آبار) نوشت غلطی کتابت مطبع را درین دخلی نیست زیرا که سلسله
رویف لغت این را بذیل الف ممدوده بایای تختانی قاعلم کرده دیگر اهل لغت ازین لفظ
ساکت اند (ارود) دیکهو آبار -

آبار | بقول صاحب برهان بر وزن آواز (۱) نام علام سلطان محمود غزنویست و بعضی گویند
(۲) نام یکی از امرای سلطان ابراهیم بن مسعود بن محمود غزنوی صاحب جامع و سروری
بر معنی دو م قانع صاحب ناصری نسبت معنی اول گوید که نام علام و محبوب سلطان محمود
بود که بقطعات و ملاحات و صباحات و رشادات و جلادات موصوف و معروف بود و
بعد از سلطان نیرامارت سپاهی یافته بجهت فتحی و خدمتی - سلطان مسعود دست و قزواری
و یک خردار زرسلوک بوی بخشید چنانکه حکیم ابوالحسن فرخی گفته (۳) امیر بگجو آبار و یک
دل و بازوی خسرو روز پیکار و دلیران از پیش روز کوشش و همی لرزنده چون برگ سپید
نه بر خیره بد و دل داد محمود و دل محمود را بازی پنداری خداوند جهان مسعود محمود و یک که او را
همی بخشید بخر و ار و بد و بخشید مال خطه بست و خراج خطه مکران و قزواری و فرمایند که آبار عمر معوی
در یافته با سلطان ابراهیم بن مسعود نیز ملازمت خدمت داشته هم او گوید که آنکه بعضی این
نام را دو نفر دانسته اند خطاست او در چهار صد و چهل و نه وفات یافت صاحب شمس با
برهان مستحق - به تحقیق ما این لغت ترکی است بمعنی شب سرد و شب مهتاب گذانی کنز لغات

پس عجیبی نیست کہ محمود غزنوی غلام خود را کہ با وجود سیاهی رنگش بطاحت او ہرچو شب ماہ روشن بود۔ مجازاً آیاز نام نہاد و التدا علم۔ (اردو) آیاز (بالف مقصورہ) بقول امیر فارسی (آرٹو مین مستعل) مذکور سلطان محمود غزنوی کے ترکی غلام کا نام جبکو وہ بہت چاہتا تھا۔

ارشک (۵) اسے عشق تیری بندہ نوازی کا ہون غلام نہ محمود کو غلام بنایا آیاز کا:

آیازی بقول صاحب جہانگیری (۱)	سند ابو الفرح بدہم۔ مؤلف گوید کہ پارچہ
نام ملی از امر اسے سلطان ابراہیم بن مسعود	باریک کہ زنان بالای چشم بر بندند کہ آنرا
محمود غزنوی۔ اسنادش از کلام ابو الفرح	چشم آویز ہم گویند اختر (آیاز) است و آنرا
رونی است (۵) نکند کار تیر آیازی	بیایستی آیازی یا بدون مد آیازی گفتن عیبی
شل بندی و نیزہ تازی نہ صاحب شمس	نہ اردو لیکن بہ سند کلام ابو الفرح (آیازی)
مقصودہ ہمزبانیش و در بعض نسخ جہانگیری بدو	رہی (آیاز) گفتن ستم است زیرا کہ شاعر (تیر آیازی) نوشتہ
یای آخر آیاز نوشتہ و در بعض نسخ شمس بجاء	است یعنی تیر کی نسوب آیاز است (اردو) دیکھو آیاز

آیاس | بقول صاحب ناصری بذیل لفظ آیاز) همان آیاز است بہ تبدیل زری

معجمہ باسین و بدون مد و صاحب شمس بالمد مرادف (آیاز) آورده دیگر کسی ذکر این نکرو

(اردو) دیکھو آیاز۔

آیان | بقول صاحب ناصری بروزن شایان یعنی (۱) آئینہ چنانکہ روان یعنی رُو

تحقیق ما مجازاً همان (۲) چیرکہ بی فکر بخاطر آید و سہولت حاصل شود و بقول رشیدی آئینہ فانکہ

سہولت بفکر آید۔ و متعارف باشد۔ صاحب سروری بحوالہ تحفہ السعادت فرماید کہ

(۴) بیای حطی بر وزن پایان معنی شب دراز برای معنی دوم سندی از کلام ظهوری یافته ایم
 (۵) تا و رسیده آید زاهد و بدرون می برش آیان است به صاحب اند از جلالای طباطبائی
 سندی آورده (نشر) چشمه در لطافت مانند لطیفه آیان غیر مصنوعی به تحقیق ماده (۵) آیان
 معنی شایان هم آمده چنانکه معانی طنجی گوید (۵) لشکرت را طعنه آیانست بر چرخ فلک
 مجلست را بذله شایان است بر خلد برین به مخفی مباد که بقاعده فارسی هرگاه بر آخر صیغه
 امر حاضر الف و نون زیاده کنند اسم حالیه شود که از ان کیفیت فاعل یا مفعول یعنی صند
 یا وقوع فعل بطور تواتر و استمرار یافته شود از همین قاعده باشد آیان از (آ) که صیغه
 امر حاضر است و روان از (رو) معنی اول حقیقی است و معنی ۲ و ۳ مجاز آن و ملحاً و دیگر
 معانی اسم جامد باشد در (رو) (۱) آیولا (۲) همان سکر (۳) و ه بات جو بغیر فکر خیال من آجاست
 (۴) بڑی رات (۵) شایان بقول آصفیه (فارسی) اردو میں شامل بمعنی زیبا - موزون - سلاطین

<p>آیانی بقول وارسته (۱) مرادف شایگی تراز خامه شد ز آیانی به مادرین شعر آیانی</p>	<p>بر خوبی هر چیز استعمال کنند طغراد قصیده توحید را بمعنی تیزی و چستی گیریم و آن بهتر از آسانی</p>
<p>گوید (۵) دل چپ نمائی ثمره ز آیانی چشک است زیرا که بخیاں ما (آیانی) حاصل بالمصد</p>	<p>تسخیر فرای نگه از شوخی ایما بهار گوید (۲) خوش آیند طغرا</p>
<p>و تعریف کمان ۵ زین لبر افتاده آیانش به بجان و نون و یا زیاده کرده حاصل بالمصدر ساختند</p>	<p>میتوان بود قرانیش (۳) آسانی هر چیز و اله هر وی چون از رفتن روانی (مرادف آمد) که هم</p>
<p>۵) پراه خامه گذر کرد پیشتر از فکر به صفت زو حاصل بالمصدر است و معانی دیگر که مذکور</p>	<p>ست از آمدن بر صیغه امر حاضر الف</p>

شدہ مجازاً (ارو و) (۱) شائستگی بقول	تشریف آوری۔ آمد موٹ (۳) آسانی و کھو
صاحب آصفیہ (فارسی) اردو میں مستعمل	آسانی۔ ہماری راسے کے مطابق معنی سوم کا
(موٹ) درستی۔ تہذیب۔ قابلیت (۲)	ترجمہ (پھرتی) موٹ بمعنی چستی۔ جلدی۔

آیت | بفتح یا می تحتانی لغت عرب است بتای مدورہ فارسیان این رابقاعدہ خود بتای دراز استعمال کرده اند و لایس بہای ہوز ہم و این در عربی بحالت وقف منصوبہ است۔ بیان مکملش بجای خود آید۔ بقول فتہی الارب (۱) بمعنی شخص و کالبد مردم و (۲) عبرت و (۳) یک سخن تمام از قرآن و (۴) نشان و جمع این بقاعدہ عربی آیات و در فارسی آیات و آیت ہا مستعمل رسد این در مطقات می آید فارسیان این را بمعنی ۳ و ۴ استعمال کرده اند و بقول صاحب زند بمعنی سوم بلند و متین از صفات اوست و بالنظر بر خاستعمال (ارو و) آیت۔ بقول امیر (عربی) اردو میں مستعمل موٹ۔ اسکی جمع آیات (عربی کے قاعدہ سے) آیتین (اردو کے قاعدہ سے) قرآن شریف کا جملہ جیسے (قل ہو احد) رشک ۵ قرآن روے یار ہے باتین میں آیتین ۶ جلد عذار جلد کلام مجید ہے ۷ نشان بقول صاحب آصفیہ (فارسی) اسم مذکر۔ آمار۔ علامت۔ (نصیر ۵) جون نگین نام تور ہجاسے گا اپنا یار و پو گونشان صنوی دنیا سے ہمارا سٹ جا پو

آیت ایام استعمال۔ باضافت تہای کہ آیت لغت عربی است بمعنی نشان و	
نوقانی بقول صاحب بحر عمیم آفتاب و ماہ	علامت۔ ذکرش بجای خود گذشت و ایام
و بقول مؤید آفتاب و متاب مؤلف گو	ہم لغت عرب باشد جمع یوم فارسیان بمعنی

مطلق وقت و ہنگام نیز آرنڈس آیت آیام تہیز از اسمای مشوق است دیگر کسی ذکر این نکرده	فارسی نشان لیل و نہار باشد کہ از برای روز و این کنایہ باشد کہ شاید نشان خوبی گفتند
آفتاب است و از برای شب ماہ (ارو و) (ارو و) مشوق بقول آصفیہ (عربی) اہم	دیکھو آفتاب - چاند - بقول صاحب آصفیہ مذکر - وہ شخص جس پر دوسرا شخص عاشق ہو
دہندی) مذکر - قمر - ماہ - ہتاب - چندرمان جیسے (مع) مشوق کی ذات بے وفا ہے	سالک سے) ہاتھ آجائے جو جگہ تیرگی ظلمات آیت فریبندگی (اصطلاح) باضافت
کی وہ چاندین سمجھوں اسے اپنی شب دیکھو رکاوٹ نامی فوقانی بقول صاحب انند بھوالہ منظر العجا	آیت حسن استعمال - باضافت نامی مرادف آیت خوبی) دیگر کسی ذکر این نکرده
فوقانی نشان حسن باشد - ہر دو لفظ لغت عربی و این کنایہ باشد (ارو و) دیکھو آیت خوبی	است فارسیان تبرکب فارسی استعمال کر کے آیت مقصود (اصطلاح) - باضافت
شد این بر (آیات زیبائی) از کلام جامی گذشت نامی فوقانی بقول بھراشارہ باشد بایطبوعا	اردو) آثار حسن - کہہ سکتے ہیں - قدما سے اللہ و اطیعو الرسول و اولی الامر منکم - صاحب
اردو نے آثار کا استعمال بطور واحد بھی کیا ہے مؤید و انند بھم ذکر این کردہ اند - مخفی مباد کہ	دیکھو امیر اللغات بین (آثار) علامت حسن بھی ہر دو لفظ لغت عرب است فارسیان تبرکب
کہہ سکتے ہیں - فارسی کنایہ قرار دادہ اند (ارو و) اردو	آیت خوبی (اصطلاح) باضافت نامی میں اس کا استعمال نہیں ہے اور نہ اس کے
فوقانی بقول صاحب انند بھوالہ منظر العجا	لئے کوئی خاص اصطلاح ہے - فارسیوں نے

(۱۱)

کلام مجید کی ایک خاص آیت کو جسکا ذکر اوپر ہوا ہے (آیت مقصود) کہا ہے۔

آیہ | بفتح یای تخیلی بقول صاحب جامع اللغات نام دو امیست کہ بعربی آن را زعور گویند۔ دیگر محققین فارسی ازین ساکت صاحب محیط بر لفظ زعور فرماید کہ سب صحرائی است کہ بفارسی۔ دولانہ۔ کیل۔ کالنج و بشیرازی لیلک و باصفہانی سرخ آتراگونج و زرد آترا شرزوک نامند و تبرکی بیسیان و نزو عربان مشہور بہ شجر اللہ ب و بوعی از فوآلہ باشد۔ سرور آخردوم و خشک در اول و بعضی بالعکس گفته اند و بتانی قبضن بیشتر از کوبی است (الخ) (ارو) جنگلی سیب۔ مذکر۔

آیترک | بقول صاحب سروری بروزن مادہ شرر آتش باشد و آیترک نیز گویند بروزن پاکیزہ۔ صاحب رشیدی فرماید کہ این بحدف یا تخفف آیترک است مؤلف گوید کہ اگرچہ صاحبان لغت فرس صراحت نکرده اند ولیکن معلوم میشود کہ این لغت ترکی است زیرا کہ (آمی) بزبان ترکی قمر گویند و ترک) ہم لغت ترکیست بمعنی مہتمم یعنی آواز کنندہ پس زماہ آواز کنندہ) شرر آتش را بدین وجه نام کردند کہ شرر از آتش پیدا میشود بہمان وقت کہ آوازی در آتش پیدا شود و آتش آواز دہد چون ہمیرم مطروب باشد و اللہ اعلم۔ مخفی مباد کہ تشبیہ شرر با مادہ درخشندگی است و خیال ما این تشبیہ غیر تمام باشد صاحب جامع اللغات بر این لفظ این قدر اشارہ کرده است کہ ترکی است (ارو) شرر۔ بقول آصفیہ (عربی) اردو میں مستعمل۔ آگ کی چپکاری (شہیدی) سے ترے پر سی جھڑنے لگے شرر نہ تڑپ تو بلبل زار بس پڑ جلیگا قفس جلیگا قفس جلیگا قفس۔ جلیگا قفس

ایشتمہ | بقول صاحب برہان باتامی قرشت و نون بر وزن دار شکنہ (۱) جاسوس
 (۲) چا پلوس را گویند۔ صاحبان ناصری و جامع و مؤید و انند ہم ذکر این کرده اند بخیاں
 ما این اصل است و آیشتمہ بحدف تالی فوقانی و (ایشتمہ) بحدف تا و نون کہ بہین معنی
 می آید مخفف این و فارسیان (ایشتمہ) بالف غیر محدودہ ہم بہین معنی گرفته اند کہ بجای خود
 آید۔ حقیقت اینست کہ در اکثر الفاظ محدودہ و مقصورہ متعلق از محاورہ مقامی است یعنی
 بعض الفاظ را اہل شیراز با محدودہ خوانند و اہل اصفہان و تبریز مقصورہ یا بالعکس
 آن و این باب و لہجہ ہر یک مقام متعلق دارد۔ بالجلہ ماخذ این لغت (ایشتمہ) است کہ ترکی
 است بمعنی حکم۔ کار۔ عمل۔ شغل۔ مصلحت۔ حاجت۔ صنعت۔ (کذا فی کثر لغات)
 فارسیان لفظ تہ را با او مرکب کردند کہ بقول برہان معنی تن۔ نئیدہ عنکبوت۔ تہو
 و رضا آمدہ پس (ایشتمہ) بالف مقصورہ معنی (تن مصلحت۔ حاجت) یا (تار عنکبوت)
 مصلحت و حاجت کنایہ باشد از جاسوس و چا پلوس و عجیب نیست کہ در محاورہ بعض مقامات
 تلفظ این بالف محدودہ قرار یافت و اللہ اعلم (ارو) مصلحت کا شخص یا مصلحت
 کا جال بچبانے والا۔ کنایتہ جاسوس کو کہہ سکتے ہیں۔ اسی طرح چا پلوس کے لئے حاجت
 اور غرض کا استعمال اسی ترکیب کے ساتھ ہو سکتا ہے الحاصل (۱) جاسوس بقول
 آصفیہ (عربی) اردو میں مستعمل (مذکر) مخبر۔ بہیدی۔ ایک ملک کی دوسرے ملک میں
 خبر لیجانے والا (عالمیغ) پھرین ہین جاسوس یاں تو گھر گھر ادھر جارے ادھر گھومے
 (۲) چا پلوسی کرنے والا۔ صاحب آصفیہ نے (چا پلوسی) کا ذکر کیا ہے (فارسی) آند

مستعمل (مونٹ) چرب زبانی سے فریفتہ کرنا۔ بیٹی باتون میں تعریف کرنا۔ تعریف ہی (دخ) ہماری راہ میں چا پوسی کرنا پوسے کو چا پوس کہہ سکتے ہیں۔ آپ ہی نے لفظ (خوشامدی) پر چا پوس کا ذکر کیا ہے۔

آیشم | بقول صاحب برہان وناصری کبیر ثالث و سکون شین قرشت و سیم طبت زند و پاژند یعنی ماہتاب است کہ پر تو ماہ باشد صاحب جہانگیری در دستور چہارم بند لغات زند و پاژند ذکر این کردہ مؤلف گوید کہ اصل این (آیشم) بود مرکب از (آی) کہ تبر کی ماہ را گویند و (شم) بلغت ترک شعاع آفتاب (کنانی کنز لغات) و مجازاً یعنی مجر و شطع است پس (آیشم) یعنی پر تو ماہ و ماہتاب باشد بکثرت استعمال در فارسی ہای ہوز را حذف کردند (آیشم) شد (ارو) ہتاب بقول آصفیہ (فارسی) اردو میں استعمال ہوتا ہے چاندنی۔ پر تو ماہ۔ نو مگر۔ (عاشق سے) سے ہے بہار ہے شب ہتاب ہے صنم ہے ہوتا ہے تنگدل تری کم صحبتی سے آج ہ صاحب رسالہ تذکیر و تائیت نے ہتاب کو چاندنی کے معنی میں ترک فرمایا ہے۔ تخیل بالاسے استعمال تائیت ہے۔

آیشم | بقول صاحب برہان کبیر ثالث کہ این لغت ترکی است و ما از ماخذ این و سکون مدیح و فتح نون مراد آیشم کہ گذشت ہما نجاحت کافی نمودہ ایم (ارو) صاحبان ناصر و جامع ہمزبان برہان ما کو دیکھو آیشم۔
 این بر لفظ آیشم کردہ ایم کہ این منخف آیشم | بقول صاحب برہان بروزن باشد صاحب جامع اللغات اشارہ کند عایشہ۔ یعنی آیشم باشد صاحبان جہانگیری

و ناصری و جامع ہنر بان برہان صاحب تہی کہ مخفف و مرادف آیتنہ کہ گذشت ذکر
بجوالہ شرفنامہ با برہان شفق و فرماید کہ در لسان ما خدا این ہمان جانم کور شد (ارو و) و کجیو
الشرا یعنی جاسوس آمدہ فقط مؤلف گوید آیتنہ۔

(۱) آیت | بقول صاحب برہان و جامع کبسر ثالث و سکون فاقوتای قرشت یعنی

حاجتی باشد کہ از خالق و مخلوق خواهند صاحب ناصری با تفاق برہان از زرتشت بہرام

سندی آوردہ (۵) زحق آیت می خواہد بزاری بکنند شکرہ پرہیزگاری ب صاحب

جہانگیری گوید کہ بیای تہانی متشور بغای زودہ (دولہ ۵) از زردان خواستند آن جملہ آ

کہ تا زسد مراورہ ہیچ آگفت پوئلف گوید کہ این سند برای فتح یا بکار نمی خورد زیرا کہ

آگفت) بالکسر و بفتح ہر دو آمدہ پس اگر کاف آگفت) را کسو گیریم۔ قافیہ آگفت

کبسر یا درست میشود۔ صاحب رشیدی و سروری بندہمین شعر ہنر بان جہانگیری بنویا

ما این لغت ترکی است مرکب از (آی) کہ معنی کامل است و (فت) کبسر اول معنی مرد

سبک در حاجت بگذانی کنز لغات) پس آیت کبسر یا تہانی یعنی (مرد کامل و سبک در حاجت)

باشد کہ فارسیان نیز مجازاً معنی حاجت استعمال کردہ اند و اللہ اعلم۔ از اسناد متذکرہ بالا استعمال

(۲) آیت خواستن | معنی حاجت خواستن پیدا است (ارو و) (۱) حاجت

بقول اصفیہ (عربی) ا۔ دوین مستعمل۔ مونث۔ خواہش۔ ضرورت۔ غرض مطلب

از رو (برق ۵) صورت چاک قفس اچھے ہونگے چاک دل بچھمہین حاجت نہیں

ہے مرہم کافور کی ب (۲) مراد مانگنا۔ و کجیو اصفیہ۔

آیکِ دلالہ | اصطلاح - باضافت کاف عربی فتح و ال بقول صاحب محیط اسم فارسی سنبل الطیب است دیگر کسی از اہل تحقیق ذکر این نکر و خیال ما این مرکب باشد از لفظ (آیک) کہ ترکی است بمعنی مغزل کہ ہندی آزا نکلہ گویند و (دلالہ) لغت عربی معنی رہنماست خشک نیست کہ سنبل الطیب شباہتی با مغزل دارد و باشد کہ دلالہ بصفت از آوردند کہ بوی او گرہ ہا را بسوی خود کشد و راہبری کند و اللہ اعلم و رای این چیزی دیگر بفہم ما معنی آید این قدر تحقق است کہ (آیک دلالہ) اسم فارسی نباشد و صاحب محیط کہ این فارسی گوید بیان او محبت و دیگر کسی با او نیست - بالجملہ صاحب محیط پر سنبل الطیب ذکر این کردہ گوید کہ گیاہی است بی ثمر و بی گل شبیہ بدنبالہ سمور بد رازی یک نگشت خوشبو تر و در فصل قوی تر و قوت آن تا سہ سال باقی ماند و بقول شیخ گرم در اول و خشک در دوم و تقویت از تفتیح سرد و تحلیل مواد غلیظ از جہ کند و امراض بارودہ را نفع دہد (الخ) (اردو) سنبل الطیب - بقول صاحب آصفیہ (عربی) اردو میں مستعمل (مونث) بالچتر - چٹاماسی پر بھی آپ نے اسکا ذکر کیا ہے -

آین | بقول صاحب برہان و جامع و ناصر فی نفع ثالث بر وزن و معنی آہن است - صاحب کنز لغات گوید کہ آہن کبسر یا می تحتانی بلغت ترکی معنی (آہن) باشد کہ تہاب و عادت و رحم است - بہار بذیل لفظ آہنہ فرماید کہ گیلانیان آہن را آہن گویند پس این فارسی الاصل باشد (اردو) دکھو آہن -

(۱) **آیندگان** | بقول صاحب مؤید (۱) کسانیکہ درین عالم می آیند و بقول صاحب

(۲) آئینه | بحوالہ فرہنگ فرنگ (۲) مقابل روندہ یعنی مسافر و مہمان و زمان مستقبل

معنی مباد کہ آئینگان جمع اہم فاعل است و آئینہ واحدش از مصدر آمدن (ارود)

(۱) اس عالم میں آنے والے (۲) مسافر۔ بقول آصفیہ (عربی) اردو میں مستعمل۔ مہمان۔

اندر آنے والا زمانہ۔ مذکر

آئینہ | بفتح یا ی تھانی و نون۔ بقول صاحب برہان (۱) جسمی باشد شفاف از شیشہ

کہ صورت چیز ہا و دران نمایان گردد و گاہی از فولاد نیز سازند صاحب ناصر بن بدیل لفظ

آئین (ذکر این کردہ گوید کہ چون اول بار آہن را صیقلی کردہ اند کہ عکس پذیر شود آن را

آئینہ خوانند و این نام بران ماند و بر لفظ آئینہ) فرماید کہ اول از آہن۔ آہنہ خوانند و بعد

از ان از پولاد کہ آہن اعلاست ساختند و بتدریج شیشہ و بلور شد کہ صور مردم کماکان

در ان مصور و مرعی گردد۔ بہار گوید کہ (آئینہ) بیک تھانی ظاہر امر کتب است از آئین

کہ بزبان گیلانی (آہن) را (آئین) گویند زیرا کہ آئینہ در اصل از آہن ساخته اند نظامی گوید

۱۵) نخستین عمل کاینہ ساختند بزور نقرہ در قالب انداختند و چون فروختندش عرض

بر شماست و در و پیکر خود ندیدند راست و رسید آزمایش بہر گوہری نمودند ہر کی گد

پیکری و سر انجام کامہن در آمد بکار و پذیرندہ شد گوہرش را نگار و چون پرداخت رسام

آہنگرش و بصیقل فروزندہ شد گوہرش بہ شکل می ساختندش نخست ذمی آمد از وسع

خیالی درست و بہ پیناشدی چہرہ را پین سازند و درازیش کردی جبین را دراز و

مربع مخالف نمودی خیال و سدس نشان و در وادی ز حال و چون شکل مدور شد این گیتہ

تفاوت نشد با وی آینه‌تخته بهینه زهر سو که برداشتنند نمایش یکی بود بگذشتند بدین هندسه
 ز این تیره مغز به با فروخت شادان نمودار لغز به با کجمله به تحقیق ما (آینه) لغت ترکی است
 (که افی کنز لغات) یعنی مرآة - و سنجبل - صاحب خزانه اللغات آینه را به و تحتانی لغت
 ترکی گوید غلطی کتابت باشد زیرا که صاحب کنز لغات که محقق ترکی است این را بیک
 تحتانی آورده فرماید که (آینه چی) لغت ترکی آینه ساز و آینه فروش را گویند ما گوئیم که آینه
 مرکب باشد از (آی) که لغت ترکی قمر باشد و (نه) افاده معنی لیاقت کند پس آینه چیزی
 است که در صفا و جلال چو قمر است و عجبی نیست که (آین) معنی (آهن) هم ترکی باشد که تا
 این از وجود لفظ آینه در ترکی می شود حیف است که لغات ترکی ازین معنی ساکت اند -
 (والله اعلم) (حکیم سنائی در حدیقه گوید ۵) دیگری تو و آینه دگر است ۲ آینه از صوت
 تو بی خبر است ۳ (۴) آینه - بقول صاحب چرخ هدیایت سلامی که آنرا چار آینه خوانند
 مؤلف گوید که این مرکب است از چار حصص که هر یک حصه موسوم بآینه و مجموع آنرا
 (چار آینه) نام است (مرزا طاهر وحید ۵) چونند چهار آینه در نبرد نماید از آن حسن
 کردار مرد ۶ (راج ۵) آماده جنگست شب و روز با شوق ۷ چار آینه - آینه آن را
 جفا جوست ۸ (نم) آینه - بقول صاحب تحقیق بر سبیل مجاز کاشف احوال را گویند -
 سند این بر لفظ (آینه) می آید و (۴) فارسیان آینه را استعاره کرده اند از دل و سین
 و روس - هر سه اسناد این هم بر لفظ (آینه) عرض کنیم انشاء الله المستعان - بقول
 صاحب بهار عجم و اند صفات آینه یعنی اول سی و سه (۱) بی زنگ (۲) بی رنگ (۳) بی
 غبار

(۴) پاکه دیده (۵) پریشان (۶) تار (۷) تزامن (۸) تصویرکار (۹) چشم پاک (۱۰) چهره ناماد (۱۱) حیرت
 ناماد (۱۲) خار شکن (۱۳) خود بین (۱۴) خود ناماد (۱۵) خوش جلا (۱۶) خوش مشرب (۱۷) خیره چشم
 (۱۸) دورو - (۱۹) روشن دل (۲۰) روشن نهاد (۲۱) روناماد (۲۲) زنگ بسته (۲۳) زنگ بخور
 (۲۴) زنگ دیده (۲۵) ساده (۲۶) ساده لوح (۲۷) سخی (۲۸) صاف (۲۹) طوطی ناماد (۳۰)
 عریان (۳۱) گوهرگار (۳۲) گیتی ناماد (۳۳) زودده و شبیهات آن (۱) باغ (۲) بهشت (۳)
 برق (۴) پریشان (۵) تخته مشق تماشار (۶) تماشاخانه (۷) جام (۸) جوی طوفان (۹) چشم
 پاک بین (۱۰) چشم پر آب (۱۱) چشم تر (۱۲) چشم حیرت (۱۳) چشم شور (۱۴) چشمه (۱۵) چشمه
 حیوان (۱۶) چشمه گوثر (۱۷) خانه (۱۸) خشت (۱۹) در بسته (۲۰) دست (۲۱) دیده شور
 (۲۲) روزنامه خرج (۲۳) زمین (۲۴) زورق (۲۵) ساغر (۲۶) سقف (۲۷) شیشه (۲۸)
 صبح (۲۹) صحرا (۳۰) صفحه (۳۱) فرد (۳۲) کف (۳۳) کوجه (۳۴) گل (۳۵) لوح (۳۶)
 مصحف (۳۷) نامه (۳۸) نسخه (۳۹) نگاه - تحقیقات این را بذیل (آئینه) بیان کنیم که می آید
 و تجزی لطحات آینه و آئینه مناسب نستیم که هر دو یکی است - از اسناد تشبیهات
 بالا هر قدر که ذکرش در لطحات می آید بین جاترک کرده ایم که تکرار بیفایده بود - و از ما بقی
 اسنادیکه در آن آئینه بدو تحتانی مستعمل است هم درین جا آورده ایم که در برایش موقعی بهتر
 ازین نبود - (میرزا ارضی دانش ۵۱) بگذار تا بعکس تو عکس آشتا کنیم؛ گلگشت بلغ آینه تنها
 چه می کنی؟ حکیم سانی ۵۳) منم آنکس که گاه صیقل رای؛ برق آئینه بردخان بستم (منا
 ۵۴) عاقبت از خانه آئینه هم دلگیر شد؛ در بهشت آن شوخ بی پروا نمی گیر و قرار؛ (شکو

بخاری (۵۱) سرشت دست قضا چون سرشت آئینہ ام ب بنامی خانہ اول شد نخست
 آئینہ ام ب (رضی و انش ۵۲) ہر صبح پہرہ و زرخ بچو ماہ اوست ب آئینہ روز نامہ رخص
 نگاہ اوست ب (ملاقات سم شہدی ۵۳) بس است جو ہر ذاتی صفای و انار ا ب زمین آئینہ
 رابو ریائی باشد ب (میر صیدی طہرانی ۵۴) ز می خوردن غر و حسنش از جا و رنی آید ب مگر
 از ساغر آئینہ بی پروا شود ہوش ب (طاہر وحید ۵۵) ز چرخ و اثر گون کی کار عاشق و کون
 گرو ب نیفتد عکس از آئینہ گر نقش نگون گرو ب (خان آرزو ۵۶) ای پری از شیشہ آئینہ
 وحشت می کنی ب نیست بان خود ہسرت کار تو از افسون گذشت ب (صائب ۵۷) کجا
 باہل نظر بگر و خوش آرائی ب کہ صبح آئینہ سازد ز خواب بیدارش ب (میر صیدی طہرانی
 ۵۸) صحرائی آئینہ است تو گوی طریق عم و صد کاروان گذشت و دوران نقش پانامہ ب (راستخ
 ۵۹) نقابش رکف آئینہ و اگر د ب عالم شہ و دیگر صلا کرد ب (خان آرزو ۶۰) تو خود ز کوچہ آئینہ
 ہم نمی گذری ب چگونه و بغل آریم آونگ ترا ب (شوکت بخاری ۶۱) صفای جو ہر جانہای
 آگاہ از وطن باشد ب گل آئینہ را خاستر گنجن چمن باشد ب مخفی مباد کہ فارسیان جمع آئینہ آئینہ
 آورده اند چنانکہ صائب گوید (۶۲) سلیمان غور معانی نتوانند نمودہ بیشتر آئینہ ب نقش و
 نگاری دارند (ارو ۶۳) آئینہ - بقول امیر (فارسی) اردو میں مستعمل (مذکر مرآة - درین
 منہ و یکہنے کاشیشہ - اصل - آہنہ - جو آہن اور ہای نسبت سے مرکب ہے) آہنہ سے
 آئینہ ہو جانے کی وجہ یہ ہے کہ ہا سے ہوز بعض الفاظ فارسی میں ہمزہ طینہ سے بدل جاتی
 ہے - جیسے اندام کہ اصل میں ہندام تھا - اور رایگان کہ اصل میں راہگان تھا (نسخ ۶۴)

(۵) روسیہ آئینے سے تگوفراغت ہی نہیں ہے سر نہ تیرہ درون سے کہیں فرصت ہی نہیں ہے (۲) چار آئینہ ایک قسم کا آہنی لباس ہے جو پامیون اور ہاتھیوں کو پہنایا جاتا ہے جو پیٹ اور پیچھ اور پلیوں کی حفاظت کے لیے چار حصوں پر شامل ہوتا ہے اس کے ہر ایک حصہ کا نام آئینہ یہ آہنی لباس ہے صاحب آصفیہ فرماتے ہیں کہ یہ ایک قسم کا زرہ بکتیر ہے جس پر چاروں کی تختیان بانات یا نخل سے منڈھکر سینے اور پشت پر ڈال لیتے ہیں (مذکر) (اسیر ۵) پناہ ایدل ہے شمشیر قضا کی ضرب سے مشکل ہے ابھی چار آئینہ دو ٹکرے ہو گا چاک عنصر کا ہے (۳) بقول امیر آئینہ یعنی شاہد۔ ظاہر کرنیوالا ہے (آتش ۵) قرار اسکو نہیں آتا ہماری بقراری سے ہے زمانہ آئینہ ہے اپنے احوال و درگون کا (۴) دل اور سینہ اور رو سے یا رکے لئے آئینہ کا استعارہ ہو سکتا ہے اگرچہ کوئی سند ہماری نظر سے نہیں گزری۔ صاحب امیر اللغات نے صفات و تشبیہات و لوازم و خواص کا ذکر حسب ذیل فرمایا ہے۔

(صفات) (۱) اندھا (۲) تصویر نگار (۳) جانی (۴) حیرتی (۵) روسیہ (۶) سادہ لوح (۷) شوخ چشم (۸) مو دار۔ (تشبیہات) (۱) آفتاب (۲) جوی آب (۳) چاند (۴) چشم (۵) چشم پر آب (۶) چشم شوق (۷) چشمہ (۸) دیدہ حیران (۹) سد سکندر (۱۰) صفحہ باطل (۱۱) قلعہ فولاد (۱۲) گرداب (لوازم و خواص) (۱) بال (۲) جوہر (۳) چوکھٹا (۴) زنگ (۵) زنگار (۶) حیرت (۷) دیوار (۸) فریم۔

آئینہ | بقول بہار۔ نفتح تھانی و سکون ہای ہوز لغت عربی بمعنی نشان و پارہ از کلام الہی جمع این آیات (گذشت) بلند و بین از صفات اوست و بالفظ بر خاصین مستعمل

و مضاف می شود بسوی رحمت و عذاب مؤلف گوید کہ همان (آیت) است و شامل
 بر همه معانی آن کہ گذشت۔ رسم الخط این در عربی باتامی مدورہ باشد و فارسیان این را
 باتامی در زخم استعمال کنند و بابای ہوزم۔ اگرچہ در عربی بحالت وقف ہمین عمل آخر اند
 میشود ولیکن در فارسی عموماً۔ نداین در لطحات می آید (ارو) آید۔ بقول امیر (عربی)،
 اردو میں مستعمل۔ مذکر یعنی آیت۔ آید کی جمع بقاعدہ اردو (آیے) (صبا ۵) بتون کے
 داغ محبت سے وہ سید دل تھا پڑا ہوا مر سے لے آید عذاب کا پچا پڑا (رشک ۵)
 تو وہ ہے مصحف ناطق کہ وصف بچ رہتا پڑا کرو آید اگر تیری شان میں آتے پڑا

<p>آیہ آموختن استعمال۔ صاحب صحتی از سر و آید بلندی پڑا مؤلف گوید کہ بلند را در اینجا بمعنی دراز گرفتن معنی شعر راست کرد است بخیاں ما آید بلند آیتی است کہ شان او بلند باشد۔ حاصل معنی شعر این است کہ بہار در باغ بشان قدیار (تعالی اللہ و تعالیٰ شانہ گفت و نقش این مقولہ او سر و است کہ در قدش ہم بلندی موجود است اما بہار</p>	<p>آیہ آموختن استعمال۔ صاحب صحتی ذکر این کردہ بمعنی تعلیم یافتن و ادون آیت باشد شیرازی ۵) ایکہ از دفتر عقل آید عشق آموزی ترسم این نکتہ تحقیق ندانی دانست پنہنی مباد کہ در اینجا از آیہ یک سخن تمام مراد است مطلقاً۔ یا دفتر استعارہ بمعنی قرآن (ارو) آیت پڑھنا۔ پڑھانا۔</p>
--	---

<p>آیہ بلند استعمال با ضامت ہای توز بقول یعنی صاحب بہار عجم ہمین مقصود را آیت بہار آیہ بسیار در از چنانکہ والہ ہروی گوید۔ درازی آورده است و این اتباع او است (۵) در شان قدش بہار در باغ پڑا خواند با و ارستہ و صاحب بجر ہم با بہار اتفاق دوا</p>	<p>آیہ بلند استعمال با ضامت ہای توز بقول یعنی صاحب بہار عجم ہمین مقصود را آیت بہار آیہ بسیار در از چنانکہ والہ ہروی گوید۔ درازی آورده است و این اتباع او است (۵) در شان قدش بہار در باغ پڑا خواند با و ارستہ و صاحب بجر ہم با بہار اتفاق دوا</p>
---	---

ولیکن ما را اختلاف است (اردو) آیہ بلند و شعر متقاضی آنست کہ در (حجابی) یا می
اردو میں کہہ سکتے ہیں یعنی وہ آیت جس کی
شان بلند ہو۔

(۱) آیہ حجاب | اصطلاح - باضافت ہم یا می نسبتی رائی پسند (اردو) وہ آیت

(۲) آیہ حجابی | ہا می ہوزہ بقول بہار جو پردہ کے متعلق نازل ہوئی ہے جس کو

و وارثہ و بجر - آیہ کریمہ کہ در باب (ستر نسوان از نظر نامحرم) نازل شد (خان آرزو سلہ) اردو میں پردہ کی آیت - آیہ حجاب - کہہ
سکتے ہیں -

نداختی بچہرہ پر نور خود نقاب نہ نازل نشان آیہ خواندن استعمال - بمعنی قرار ت کردن

حسن توشہ آیہ حجاب (۳) اسمعیل ایما (۴) آیت قرآن باشد سندان بر آیت بلند

دسید و گردید محبوب تر نگارم نہ گویا کہ باز نازل گذشت - صاحب آصفی ذکر این کرده است
شد آیہ حجابی (۵) مؤلف گوید کہ ہر سہ تحقیقین (اردو) آیت پڑھنا -

ہندی نثر ادنبر (۲) را با ستنا و کلام اسمعیل آیہ رحمت استعمال (۱) آیتی از قرآن

ایما قائم کرده اند بندہ عرض می کنم کہ در مصرع کہ در روز رحمت باری تعالی باشد چون ^{۱۱} الصفت

تائیش بالفظ حجاب یا می مجہول وحدت است کسی یا چیز استعمال (آیہ رحمت) کنند مراد از

کہ فارسیان معروفش خوانند پس آنرا یا می نسبت بیان رحم و بہتری آن باشد گویند کہ ذات

قرار داده (حجابی) را صفت قرار دادن روح ستودہ صفات ممدوح آیہ رحمت است

شاعر پریشان کردن است زیرا کہ لفظ باز یعنی و رحم مجتم است و خیلی رحمدل - ہر دو لفظ

لغت عرب است فارسیان تبرکب فارسی بتان کا تعویذ (تلق ۱۵) صاحب خلق استعمال این کرده اند (صائب ۱۵) انصاف عامی است ذ شافع حشر آیه رحمت ذ نیست آیه رحمت شود عذاب ذ چینی کہ حق آیه سرودن استعمال - صاحب اصغری زلف بود بر زمین مرن ذ (دولہ ۱۵) بکشد ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ از گرد کلفت دل گران غمخانه ام ذ آیه رحمت سرودن بمعنی گفتن ہم آمده دکذافی بحر عمم پس شمار وسیل را اویرانه ام ذ (اولہ ۱۵) انظار آیه سرودن مرادف آیه خواندن باشد و ضربین خال و چشم از مرقگان بود و خوار تر ذ آیه رحمت صفہانی ۱۵) بگک از درسی بلانف و بلین سپوی بگم نذار و محف رخسار تو ذ مخفی مباد کہ از ہر دو ہنما سراید آیه سر از عنوی ذ (ارو و) دیکھو آیه خواندن متذکرہ بالا - استعمال آیه رحمت باللفظ شستن آیه شنیدن از لب استعمال - صاحب اصغری و شمر دن آمدہ (ارو و) ۱) آیه رحمت - بقول بذیل لفظ آیه ذکر (آیه شنیدن) کردہ و از طبع فارسیا امیر قرآن شریف کی وہ آیت جس میں رحمت نہ آوروہ بخیاں ما (آیه شنیدن از لب) مصدر باری تعالی کا مذکور ہے (۲) جب کسی کی صفت میں است بمعنی حقیقیش یعنی سماعت کردن آیتی از کہتے ہیں تو موصوف کی رحیم مزاجی مراد ہوتی از زبان کسی (۳) سپیدہ دم چو شدم محرم ہے (رشک ۱۵) حزر جان قوت دل آیه سرای سرور ذ شنیدم آیه تو بوالی اللہ از لب حشر رحمت بھون ذ ہاتھ آجاسے جو بازوسے (ارو و) آیت کسی کی زبان سے سننا -

آیندن | بقول صاحب انند سجوالہ فرنگ فرنگ مرادف آمدن است دیگر کسی ذ کہ این نکر و معلوم میشود کہ متروک التصریف است آنچه صاحبان لغت (آسے) را بمعنی آمد

حاصل بالمصدر آورده اند و آئے آئے را یعنی آمد - استعمال کرده اند که گذشت همین مصدر متعلق باشد (ارو و) دیکھو آمدن -

آئیر | بقول صاحب رشیدی بچوالہ شرفامہ (۱) یعنی (بوی ماوران) که گیاهی است دوائی - صاحب انند گوید که بو ماوران گلی است بویا که (برنجاسب) است و بقول بجر بچواهر بنجا رابوی ماوران گویند (۲) بقول انند کبسر یا معنی شراره آتش مرادف آئیرک بنجیال ما همان آئیر که می آید - علمای عرب و عجم زای فارسی را عربی کرده باشند و چه تسمیہ این بر لفظ آئیرک گذشت (ارو و) | بقول صاحب محیط ایک و جبکہ ہندی میں گنہار کہتہ میں بقول شیخ اول درجہ میں گرم اول دوم درجہ میں خشک ملطف و منفتح (۲) دیکھو آئیرک -

آئیر | بقول صاحب برہان ورشیدی و جامع بازای فارسی بر وزن پاییر - شرارہ آتش را گویند - صاحب ناصر صری باتفاق برہان گوید کہ کاف تصغیر ہم آمدہ صاحب سروری ز سراج الدین قمری سندی آورده (۳) ز آتش نخلت و آئیر حسد کرت پستختی سینہ بحر و دل کان از روی پد مولف گوید کہ بہ تحقیق ما این مخفف (آئیرک) باشد کہ می آید و در (آئیرک) کاف تصغیر نیست بلکہ اصلی است کہ بجایش ذکر کنیم - الحاصل این لغت ترکیبیت فارسیان بنزای عربی ہم این را استعمال کرده اند چنانکہ گذشت اصل این (آئیرک) باشد و بر (آئیرک) صراحت ماخذ این کرده ایم (ارو و) دیکھو آئیرک -

<p>آئیرک بقول صاحب برہان ورشیدی صاحب ناصر صری بر لفظ (آئیر) ذکر این ہم کرده</p>	<p>بفتح زای فارسی و سکون کاف مرادف (آئیر) و صاحب سروری بر لفظ (آئیرک) بعض محققین</p>
--	--

<p>فرس کاف را تصغیر گفته اند چنانکه صاحب اصح این (آثیرک) بیک یامی تختانیت و ذکر اخذش بجایش گذشت ترکیان برای انها کسره و اما استعمال یا مستحسن دانند پس بعض کسره تختانی بر (آثیرک) تختانی ثانی زیاده کرده (آثیرک) کردند و (آثیر) مخفف است که گذشت (اروو) و بجهو آثیرک -</p>	<p>فرس کاف را تصغیر گفته اند چنانکه صاحب اصح این (آثیرک) بیک یامی تختانیت و ذکر اخذش بجایش گذشت ترکیان برای انها کسره و اما استعمال یا مستحسن دانند پس بعض کسره تختانی بر (آثیرک) تختانی ثانی زیاده کرده (آثیرک) کردند و (آثیر) مخفف است که گذشت (اروو) و بجهو آثیرک -</p>
--	--

آیین بقول صاحب برهان و جامع ذماصری و سراج بروزن پامین معنی (آین) وزنیت و آرایش است - صاحب جهانگیری از سیف اسفرنگی سندی آورده (۵) کتاد ابروی طاق فتح راوین بنظر بر طاق گردون بست آیین ۴ صاحب بهار عجم بگوید معنی اول و دوم گوید که بالفظ برانداختن و بستن و تازه شدن و دادن و داشتن و تازه کردن - و گردن گرفتن و نهادن مستعمل - صاحب انند گوید که بالفظ تازه کردن و کتاد هم مؤلف گوید که چیزی را اند هم که در طعقات می آید - مخفی مباد که همه محققین فرس این را لغت فارسی زبان گفته اند و شکسپیر که محقق ما خداست هم این را فارسی گفته - اما تحقیق ما این لغت ترکی است و اصل این (آین) بیک تختانی کسور باشد (کذافی کنز لغات) - معلوم میشود که ترکیان بقاعده خود کسره یا را به تختانی ثانی ظاهر کردند و (آیین) نوشته

(آین) می خوانند و فارسیان بلحاظ کتابت از اهرود و یا استعمال کردند هم او (آمین) را
 ذکر کرده گوید که استعمال فارسی است (ارود) زیب و زینت - آرایش و کیهو آرایش کیهو
 (۲) آیین - بقول برهان و جامع در رشیدی و پهلوی و سراج رسم و عادت و طرز و روش
 صاحب جهانگیری از حکیم سنائی سندود (۵) همه هم صورتند و هم سیرت و همه هم شتند و
 هم آیین و صاحب ناصری هم از (۵) آتش عشق تپی برآبروی دین ما و سجده شود
 برداشت از آیین ما و صاحب سروری از شیخ سعدی (۵) کس این رسم و ترتیب آیین
 ندید فریدون که با آن شکوه این ندید و ما از جامی استعالی یافته ایم (۵) درواکه یا رجا
 مارا نگه داشتند آیین مهر و رسم و فارا نگه داشتند و بقول مؤید رسم و نهاد - صاحب
 (کتر لغات) این را معنی مذہب - عادت و رسام گفته (ارود) و کیهو لفظ آب کے
 چوتھے معنی -

(۳) آیین - بقول برهان و جامع و سراج - نام دہی است نزدیک بغار موسیائی -
 صاحب جهانگیری صراحت کند کہ بدین وجه کہ این دیہہ را آیین نام بود موسیائی را در موسی
 آیین می گفتند کہ بر و رایام و تغیر اسنہ بویسیائی مشہور شد و صاحب ناصری کہ عجم است
 ازین انکار کند و فرماید کہ نام دہی (آمین) اصلا در ان صفحات استماع نکردم - مامی گویم
 کہ مؤلف ناصری از معاصرین ماست اگر فی زمانہ اخباری از نام دہ (آمین) با و رسید عجمی
 نیست کہ لیل و نہار مش از صفحہ ہستی محو کردہ باشد - ما کہ در اوائل شبانہ بعض مواضع
 را چشم خود ما شاہدہ کردہ ایم حالاً و جوش نمی یابیم و بعض قصبات کہ اسمای شان در نقشہ

قدیم مذکور است حالانکہ انسانی از ان باقی نمانده دفتر شاہی البتہ از وجودش خبری می دہد۔ و صاحب رشیدی را ہم از وجہ تسمیہ موسیائی با جہانگیری اتفاق نیست (ارو و) ایک دیگر کا نام جو متصل فارموسیائی بحجمین واقع تھا۔

(۴) صاحب سروری بحوالہ تحفہ گوید کہ آئین نہرہ را گویند بفتح نون و رای مہملہ و آن چیز است کہ روغن و دودغ را بان از یکدیگر جدا کنند و فرماید کہ در نسخہ حسین و فائی بان معنی بجای یای حقی اول نون آمد و خان آرزو در سراج گوید کہ مرادف (آزین) ہم و در آذین ذکر این معنی موجود است (ارو و) دیکھو لفظ (آزین) کے تیسرے معنی۔

<p>آئین آمدن استعمال۔ صاحب صنفی بھی کہہ سکتے ہیں "بڑبھی کا کام بند رسے ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ نہیں ہو سکتا۔"</p>	<p>بجالت اصناف (آئین) بسوی چیز یعنی آئین آموختن استعمال۔ صاحب صنفی</p>
<p>طرز وقوع و ظہور چیز پیدا میشود ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید چنانکہ تاثیر صفہائی گوید (۵) آئین شوگان کہ اختیار کردن طرز و روش است چنانکہ از طبع کج نیاید پشم شیر را سازد کس تیغ مو عری شیرازی گوید (۵) خان از عرصہ</p>	<p>تراشی و این متعلق بمعنی سازد ہم (آمدن) صورت بگردان کاندھین وادی و تزلزل است کہ گذشت (ارو و) ڈھب آنا بھو آموزد آئین روش گیک خرامانش (ظہوری</p>
<p>اصفیہ کسی کام کار سے معلوم ہونا۔ (الخ) حبیبی (۵) سیجا کو کہ آئین علاج عشق آموزد۔</p>	<p>ان کا ڈھب ہکو نہیں آتا، کام ہو سکتا۔ کتھم تا از ہمہ پرہیز بپارم بر آوردی (ارو و)</p>

انداز اڑانا۔ بقول امیر کسی کا ڈھنگ سیکھ لینا ازہیرہ پشت را پڑ برانداخت آئین زرتشت
(وزیر ۵) قالب تہی کیا ہے جو پاپوس را پڑ (اردو) رسم۔ مذہب کو مٹا دینا۔ مذہب
کے لئے پڑ انداز اڑایا ہے یہ منہ رکاب کا بگاڑنا۔

آئین براقادون | استعمال۔ صاحب صفی | آئین برواشتن | استعمال۔ صاحب صفی

ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ

(براقادون) بقول صاحب بگردور شدن ترک طریقہ در رسم مذہب کردن چنانکہ قاسمی

و نابود گشتن آمدہ پس معنی این (نابود و دور) گونا بادی گوید (۵) کمر بستہ در کینہ خواہی

شدن و باقی نماندن طرز باشد چنانکہ آذری پہر پڑ تو بگذار و بروا آئین ہر پڑ (اردو) رسم

طوسی گوید (۵) کشتگان خویش را در چشم و مذہب اٹھانا (ظفر ۵) اسلام عجم میں ظفر

مردم جلوہ دہ پڑ تا شہیدان تر آئین ماتم پڑ آیا ہے عرب سے پڑ اس واسطے تا مذہب

(اردو) رسم اٹھ جانا۔ رسم مٹ جانا طریقہ زرتشت اٹھانے پڑ

باقی نہ رہنا۔ آئین زرم ساختن | استعمال۔ معنی ارشیا (مخبر)

آئین برانداختن | استعمال۔ صاحب زرم کردن است نداین بر آئین ساختن معنی

آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت (مؤلف) (اردو) زرم آراستہ کرنا یعنی محفل آراستہ کرنا۔

گوید کہ رسم و مذہب را برباد کردن و برخلاف آئین بستن | (مصدر اصطلاحی) بقول

آن کردن و تفرقہ انداختن در رسم و عادت و صاحب بحر آرایش داون۔ بہار بذیل لفظ

مذہب چنانکہ نظامی گوید (۵) چوبشکت (آئین) گوید کہ استعمال این باللفظ (بستن) آمدہ

<p>روز معنی ساکت - صاحب اصفی این را مقابل کی آرایش کرنا - آئینه کوسنوارنا - دکلوار کرنا</p>	<p>روز معنی ساکت - صاحب اصفی این را مقابل کی آرایش کرنا - آئینه کوسنوارنا - دکلوار کرنا</p>
<p>آئین بستن بزم را استعمال - آراستن</p>	<p>آئین بستن بزم را استعمال - آراستن</p>
<p>هم ذکر این کرده و صاحب فرهنگ روزنامه و آرایش دادن بزم است چنانکه ظهوری</p>	<p>هم ذکر این کرده و صاحب فرهنگ روزنامه و آرایش دادن بزم است چنانکه ظهوری</p>
<p>شاه قاجار این قدر صراحت مزید کرده است گوید (۵) ظهوری بسته بزم آرزو را طرفه</p>	<p>شاه قاجار این قدر صراحت مزید کرده است گوید (۵) ظهوری بسته بزم آرزو را طرفه</p>
<p>که چون در مکانی بیریق بندند که علامت آئینه پیکر روزی بنا از در آید مجلس</p>	<p>که چون در مکانی بیریق بندند که علامت آئینه پیکر روزی بنا از در آید مجلس</p>
<p>خیر مقدم کسی است از اہم معاصرین عجم آرایش (۶) (ارو) مجلس کو آراسته کرنا -</p>	<p>خیر مقدم کسی است از اہم معاصرین عجم آرایش (۶) (ارو) مجلس کو آراسته کرنا -</p>
<p>بستن گفته اند (ظہوری ۵) از خس و فاشا آئین بستن حجلہ استعمال - باضافت</p>	<p>بستن گفته اند (ظہوری ۵) از خس و فاشا آئین بستن حجلہ استعمال - باضافت</p>
<p>کوئی گلشن آئین بسته ام باغبان از عشق دوم یعنی آراسته شدن حجلہ باشد مخفی مباد</p>	<p>کوئی گلشن آئین بسته ام باغبان از عشق دوم یعنی آراسته شدن حجلہ باشد مخفی مباد</p>
<p>باز یہای گلشن بگذر و درین شعر گلشن آئین کہ حجلہ لغت عربیت بفتح تین عمارت مدور</p>	<p>باز یہای گلشن بگذر و درین شعر گلشن آئین کہ حجلہ لغت عربیت بفتح تین عمارت مدور</p>
<p>بستن یعنی آراستگی گلشن پیدا کردن است - مانند گنبد و خانہ آراسته تخت و جامہ و پرده</p>	<p>بستن یعنی آراستگی گلشن پیدا کردن است - مانند گنبد و خانہ آراسته تخت و جامہ و پرده</p>
<p>(ارو) آرایش کرنا - آراسته کرنا - دیکھو آرایش برای عروس (کذا فی منہی الارب) فارسیان</p>	<p>(ارو) آرایش کرنا - آراسته کرنا - دیکھو آرایش برای عروس (کذا فی منہی الارب) فارسیان</p>
<p>کردن - آراستن - سکون حیم استعمال کنند برای موصی کہ بر پردہ</p>	<p>کردن - آراستن - سکون حیم استعمال کنند برای موصی کہ بر پردہ</p>
<p>آئین بستن بآئینہ استعمال - آرایش بہت عروس آراسته باشد (کذا فی البہار)</p>	<p>آئین بستن بآئینہ استعمال - آرایش بہت عروس آراسته باشد (کذا فی البہار)</p>
<p>آئینہ کردن باشد چنانکہ ظہوری گوید (۵) (نظامی ۵) چون عصبت کرکین بست</p>	<p>آئینہ کردن باشد چنانکہ ظہوری گوید (۵) (نظامی ۵) چون عصبت کرکین بست</p>
<p>بکنج تماشای گلشن ستم بزدن غول آئین حجلہ ز پر و ختن آئین با بست بصدور بستن</p>	<p>بکنج تماشای گلشن ستم بزدن غول آئین حجلہ ز پر و ختن آئین با بست بصدور بستن</p>
<p>بہ آئینہ ستم بضم مخفی مباد کہ بخیاں مادرین شعر لازم ہم آمدہ کہ بجایش ذکر کنیم (ارو)</p>	<p>بہ آئینہ ستم بضم مخفی مباد کہ بخیاں مادرین شعر لازم ہم آمدہ کہ بجایش ذکر کنیم (ارو)</p>
<p>آئینہ استعارہ باشد از دل (ارو) آئینہ آراسته ہونا -</p>	<p>آئینہ استعارہ باشد از دل (ارو) آئینہ آراسته ہونا -</p>

(۱۳۸۴)

(۱۳۸۵)

(۱۳۸۶)